

บทที่ 2

เอกสาร และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่สอดคล้องกับแนวคิดในการบ่มเพาะเกษตรกรรุ่นใหม่ เพื่อให้อาชีพเกษตรกรสามารถสืบ ทอดต่อจากคนรุ่นปัจจุบันสู่รุ่นลูกหลาน และพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมสร้าง ความเข้มแข็งของสังคมภาคเกษตร เกิดเป็นนวัตกรรม เครือข่ายบ่มเพาะเกษตรกรรุ่นใหม่ ขึ้น โดยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559)
3. แนวคิดการบ่มเพาะเกษตรกรรุ่นใหม่
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา
5. แนวคิดเครือข่ายทางสังคม และทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคม
6. หลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคม
7. การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักพุทธธรรมไปสู่การปฏิบัติใน พื้นที่ศึกษา
8. ทฤษฎีการพึ่งพาตนเอง
9. แนวคิดเกษตรยั่งยืน วิธีการเกษตรเพื่ออนาคต
10. รูปแบบและการพัฒนารูปแบบ
11. บริบทชุมชนของพื้นที่ตำบลนาคูน
12. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
13. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1. แนวคิดทฤษฎีใหม่

“วิถีทางดำเนินงานของบ้านเมืองและของประชาชนทั่วไป มีความเปลี่ยนแปลงมาตลอด เนื่องมาจากความวิปริตของวิถีแห่งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และอื่น ๆ ของโลก หากยิ่ง

ที่เราจะหลีกเลี่ยงได้ จึงทำให้ต้องระมัดระวังประทับประคองตัวเรามากเข้า โดยเฉพาะในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัดเพื่อที่จะอยู่รอด และก้าวหน้าไปได้โดยสวัสดิ์” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ 31 ธันวาคม 2532 (สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549) “ขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยอยู่พอกิน มีความสงบและทำงานตั้งอธิษฐาน ตั้งปณิธานในทางนี้ ที่จะให้เมืองไทยอยู่แบบพอกินพอกิน ไม่ใช่ว่ารุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่าจะมีความพอกินพอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพอกินพอกินนี้ได้ เราก็จะยอดยิ่งยวดได้ ฉะนั้นถ้าทุกท่านซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่มีความคิด และอิทธิพลมีพลังที่จะทำให้ผู้อื่น ซึ่งมีความคิดเหมือนกันช่วยกันรักษาส่วนรวม ให้อยู่ดีกินดีพอสมควร ขอย้ำพอกควรพอกินพอกิน มีความสงบ ไม่ให้คนอื่นมาแย่งคุณสมบัตินี้จากเราไปได้ ก็จะเป็นของขวัญวันเกิดที่ถาวรที่จะมีคุณอยู่ตลอดเวลา” พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 3 ธันวาคม 2542 (สำนักกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, 2549)

ปัญหาหลักของเกษตรกรที่สำคัญ คือการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพื้นที่เกษตรที่อาศัยน้ำฝน ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศที่อยู่ในเขตที่มีน้ำฝนค่อนข้างน้อย และส่วนมากเป็นนาข้าวและพืชไร่ เกษตรกรยังคงทำการเพาะปลูกได้ปีละครั้งในช่วงฤดูฝนเท่านั้น และมีความเสี่ยงกับความเสียหายอันเนื่องมาจากความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศและฝนทิ้งช่วง แม้ว่าจะมีการชลประทานหรือสระเก็บน้ำไว้ใช้บ้างแต่ก็มีขนาดไม่เพียงพอ หรือมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นปัญหาให้น้ำใช้ไม่เพียงพอ รวมทั้งระบบการปลูกพืชไม่มีหลักเกณฑ์ใด ๆ และส่วนใหญ่ปลูกพืชชนิดเดียว ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานพระราชดำริ เพื่อเป็นการช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบความยากลำบากดังกล่าวให้สามารถผ่านพ้นช่วงวิกฤติ โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก พระราชดำรินี้ ทรงเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” เป็นแนวทางหรือหลักการในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ เมื่อพุทธศักราช 2489 เป็นต้นมา พระองค์ได้เสด็จแปรพระราชฐานและเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมพสกนิกร โดยเฉพาะประชาชนในชนบทและท้องถิ่นทุรกันดารทั่วราชอาณาจักรอย่างสม่ำเสมอ พระองค์ได้ทรงประสบกับความทุกข์ยากของพสกนิกรด้วยพระองค์เอง โดยเฉพาะพสกนิกรที่เป็นเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ คนเหล่านี้ล้วนแต่ประสบกับปัญหาในการประกอบอาชีพ เนื่องจากอาชีพการเกษตรนั้นต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่า

จะเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันได้แก่ ดิน น้ำ ลมฟ้าอากาศ รวมทั้งศัตรูพืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มีสภาพเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก เมื่อก่อนดินเคยอุดมสมบูรณ์ปลูกพืชอะไรก็เจริญเติบโต สามารถเก็บเกี่ยวผลิตผลได้ แต่ปัจจุบันดินมีสภาพที่เสื่อมโทรมขาดแร่ธาตุอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช ไม่เพียงแต่มีโรคและแมลงศัตรูพืชเท่านั้น ยังมีภัยพิบัติทางธรรมชาติอีกมากมายที่ก่อให้เกิดปัญหาในการประกอบอาชีพ และการประกอบอาชีพของเกษตรกรนั้น ยังขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมอื่น ๆ เช่น สภาพเศรษฐกิจและการตลาดเป็นสำคัญ ถ้าหากปีใดเศรษฐกิจดี ตลาดมีความต้องการสูง ราคาผลิตผลทางการเกษตรก็จะดีไปด้วย เกษตรกรที่ประกอบอาชีพนี้ก็จะขายผลิตผลได้ในราคาสูง สามารถมีรายได้เพียงพอต่อการครองชีพภายในครอบครัว แต่ถ้าหากปีใดเศรษฐกิจตกต่ำ รายได้ไม่คุ้มกับต้นทุนที่ลงไป ประสบกับภาวะขาดทุน บางรายถึงกับล้มละลายไปก็มีไม่น้อย

ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ทรงทราบและตระหนักถึงความทุกข์ยากของพสกนิกรของพระองค์ จึงทรงพระราชดำริเพื่อแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพของเกษตรกร โดยเน้นที่เกษตรกรยากจนในเขตน้ำฝน ทรงคิดค้นวิธีการที่ช่วยเหลือราษฎรด้านการเกษตร จึงได้ทรงคิด “ทฤษฎีใหม่” ขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2535 ณ โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดชัยมงคลพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสระบุรี เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับทำการเกษตรให้แก่ราษฎร ซึ่งมีอยู่กว่าร้อยละ 70 ของประชากรทั้งประเทศ เกษตรกรเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย มีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 5 – 15 ไร่ แนวทางในการแก้ปัญหาก็คือ การจัดการแหล่งน้ำให้พอเพียงต่อการปลูกพืชในช่วงที่ไม่มีฝน เนื่องจากน้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการปลูกพืช หากมีน้ำเพียงพอ เกษตรกรก็สามารถปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี มีงานทำและมีรายได้ตลอดทั้งปี ไม่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่น ดังกระแสพระราชดำรัสความว่า “หลักสำคัญต้องมีน้ำบริโภค น้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูก เพราะว่ามีชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้” นอกจากการจัดการในเรื่องแหล่งน้ำแล้ว การแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพตามแนวพระราชดำรินี้ ยังเน้นการจัดการระบบการปลูกพืชที่เหมาะสม เช่น แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าว ไร่บริโภคน้ำภายในครอบครัว และพื้นที่ปลูกพืชอื่น ๆ ไร่บริโภคน้ำใช้สอยและจำหน่าย แนวทางการประกอบอาชีพการเกษตรแบบนี้จะทำให้เกษตรกรมีงานทำ มีอาหารไว้บริโภค มีรายได้เพียงพอต่อการครองชีพ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ตามอัตรภาพ อันจะเป็นการแก้ปัญหาในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร ซึ่งจะก่อให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ นับว่าเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อความมั่นคงของประเทศชาติในอนาคต แนวคิดในการแก้ปัญหาคือการประกอบอาชีพ

การเกษตร ตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้ จึงเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่ (New Theory) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory Farming)”

1.1 ความสำคัญของทฤษฎีใหม่

“ทฤษฎีใหม่” เป็นแนวทางหนึ่งซึ่งเป็นความหวังที่จะทำให้เกษตรกรไทย มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และจะทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศชาติโดยรวมมีความเข้มแข็งและมั่นคงตลอดไป เนื่องจากการเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นการพัฒนาการประกอบอาชีพของเกษตรกร ที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เมื่อเกษตรกรมีอาหารไว้บริโภค มีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ และครอบครัวอยู่อย่างอบอุ่นและมีความสุข ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศมีสภาพเช่นนี้แล้ว ก็จะทำให้ประเทศชาติมั่นคงทั้งระบบ ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทฤษฎีใหม่ จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อประเทศชาติยิ่ง ซึ่งอำพล เสนาณรงค์ (2546) ได้สรุปไว้ว่าเกษตรทฤษฎีใหม่มีความสำคัญดังนี้

1.1.1 ทฤษฎีใหม่สามารถลดและแก้ปัญหาภัยแล้งได้ เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า พื้นที่การเกษตรส่วนใหญ่ของประเทศไทย คือ กว่าร้อยละ 70 อยู่นอกเขตชลประทาน ซึ่งเป็นเขตการเกษตรที่อาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว หรือถ้าจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ประเทศไทยมีระบบชลประทานทั้งประเทศประมาณ ร้อยละ 21 ของพื้นที่การเกษตรเท่านั้น หลักการของทฤษฎีใหม่ ก็คือ การขุดสระน้ำเพื่อกักเก็บน้ำในช่วงที่ฝนตกสำหรับเก็บไว้ใช้ในการเกษตรยามขาดแคลน ซึ่งจะทำให้เกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรในเขตน้ำฝนทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีน้ำไว้ใช้ในยามขาดแคลน นับว่าทฤษฎีใหม่นี้สามารถแก้ปัญหา หรือลดปัญหาความแห้งแล้งที่เกษตรกรประสบอยู่โดยทั่วไปในปัจจุบันได้ในระดับหนึ่ง

1.1.2 ทฤษฎีใหม่ทำให้การใช้พื้นที่การเกษตรมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จากหลักการทฤษฎีใหม่ที่มีการจัดสรรพื้นที่ปลูกพืชอย่างเหมาะสม เช่น แบ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าว และปลูกพืชชนิดอื่น ๆ ได้แก่ พืชไร่ ไม้ผล พืชผัก สมุนไพร และไม้ใช้สอย รวมทั้งมีการจัดแบ่งพื้นที่สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย และในบริเวณที่อยู่อาศัยนี้เอง สามารถใช้เป็นที่ปลูกผักสวนครัว พืชเห็ดและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค การจัดสรรพื้นที่แบบนี้จะทำให้พื้นที่ทุกส่วนได้นำมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ สามารถใช้พื้นที่ได้ตลอดทั้งปี ผิดกับเมื่อก่อนที่เกษตรกรส่วนใหญ่มักจะปลูกพืชชนิดเดียว พื้นที่ก็ไม่ได้นำมาใช้เต็มที่ มีการใช้เฉพาะที่หรือบางฤดูกาลเท่านั้น

1.1.3 ทฤษฎีใหม่ทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภคอย่างเพียงพอ การแบ่งพื้นที่ออกเป็นสวน ๆ อันได้แก่

ส่วนแรกประมาณร้อยละ 30 สำหรับบุคคลระน้ำ สามารถใช้เลี้ยงปลาไว้
บริโภคในครัวเรือนได้

ส่วนที่ 2 ประมาณร้อยละ 30 ใช้สำหรับปลูกข้าว จะทำให้เกษตรกรมีข้าว ซึ่งเป็นอาหารหลักไว้บริโภคภายในครัวเรือนอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

ส่วนที่ 3 ประมาณร้อยละ 30 ใช้สำหรับปลูกพืชชนิดอื่น ๆ เช่น พืชไร่ ไม้ผล พืชผัก ผลิตผลจากพืชเหล่านี้ก็สามารถนำมาบริโภคได้

ส่วนที่ 4 ประมาณร้อยละ 10 ใช้เพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัย นอกจากนี้บริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยก็ยังสามารถใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เพาะเห็ด สำหรับใช้เป็นอาหารบริโภคภายในครัวเรือน จึงถือได้ว่า เกษตรทฤษฎีใหม่นี้ สามารถทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

1.1.4 ทฤษฎีใหม่ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น เนื่องจากทฤษฎีใหม่เป็นระบบการเกษตร ที่จัดให้มีแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรมีการจัดสรรพื้นที่สำหรับปลูกพืชหลายชนิดอย่างเหมาะสมและหมุนเวียนปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี เป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างคุ้มค่า และมีรายได้หมุนเวียนตลอดทั้งปี โดยรวมแล้วจึงทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นต่างจากเมื่อก่อนที่เกษตรกรมีรายได้จากการปลูกพืชชนิดเดียว หรือมีเพียงครั้งเดียวในหนึ่งปี จึงไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ

1.1.5 ทฤษฎีใหม่ทำให้เกษตรกรมีงานทำตลอดทั้งปี โดยปกติแล้วเกษตรกรที่อยู่นอกเขตชลประทานนั้น จะประกอบอาชีพหรือปลูกพืชเพียงปีละครั้ง มีช่วงระยะเวลาการทำงานในแต่ละปีประมาณ 3 – 4 เดือนเท่านั้น เวลาที่เหลือก็เป็นการว่างงานตามฤดูกาล บางรายก็ต้องเดินทางไปทำงานที่อื่น แต่เมื่อเกษตรกรเข้าร่วม โครงการเกษตรทฤษฎีใหม่แล้ว ทำให้มีงานทำตลอดทั้งปี ไม่ต้องไปหางานทำที่อื่น นับว่าเกษตรทฤษฎีใหม่ช่วยแก้ปัญหาการว่างงานในท้องถิ่น ที่เป็นการว่างงานตามฤดูกาลได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังเป็นการแก้ปัญหาการเคลื่อนย้ายแรงงานของประชากรในระดับชุมชนและระดับประเทศได้ เพราะถ้าหากเกษตรกรมีงานทำ มีรายได้ในท้องถิ่นของตนเองแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องเคลื่อนย้ายไปทำงานที่อื่น

1.1.6 ทฤษฎีใหม่ทำให้ปัญหาสังคมลดลง จากที่กล่าวมา นับว่าเกษตรทฤษฎีใหม่ สามารถทำให้เกษตรกรมีอาหารไว้บริโภค มีงานทำ มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ เกษตรกรก็ไม่จำเป็นต้องไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมหรือบริการตามเมืองหลวง หรือเมืองใหญ่ ๆ ของประเทศ เพราะการที่เกษตรกรต้องอพยพไปอาศัยอยู่ตามเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ ๆ นั้น

ก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องที่อยู่อาศัยและชุมชนแออัด นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาในด้านครอบครัวของเกษตรกรเอง เพราะเมื่อเกษตรกรออกไปทำงานที่อื่น ทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหาครอบครัวตามมามากมาย เช่น บุตรหลานไม่ได้รับการอบรมเลี้ยงดู จากบิดามารดา ขาดการศึกษา ดิทยาเสพติด ซึ่งล้วนแต่จะก่อให้เกิดปัญหาต่อครอบครัว สังคม และประเทศชาติ แต่เมื่อเกษตรกรทำการเกษตรทฤษฎีใหม่ จะทำให้เกษตรกรมีงานทำอยู่กับบ้าน มีเวลาอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้จะลดน้อยลง

1.1.7 ทฤษฎีใหม่สามารถลดการสูญเสียเงินตราต่างประเทศได้ ลักษณะของเกษตรทฤษฎีใหม่นั้น จะเน้นการใช้แรงงานภายในครอบครัว ถ้าเกษตรกรมีสมาชิกภายในครอบครัว 5 – 6 คน ก็สามารถมีแรงงานเพียงพอสำหรับการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ประมาณ 15 ไร่ได้ การดำเนินงานก็ไม่จำเป็นต้องพึ่งเครื่องจักรและอุปกรณ์จากภายนอก หรือจากต่างประเทศมากนัก อีกประการหนึ่งแนวทางของเกษตรทฤษฎีใหม่ มักจะเน้นการใช้เทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ในการปลูกพืช และการใช้สารสกัดจากธรรมชาติหรือสมุนไพร ในการป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืช

1.1.8 ทฤษฎีใหม่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศมั่นคงยิ่งขึ้น ดังคำที่กล่าวกันมาตั้งแต่อดีตว่า “ชาวนาคือกระดูกสันหลังของชาติ” ทฤษฎีใหม่ จะทำให้เกษตรกรซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของชาติมีความมั่นคง เนื่องจากมีงานทำ มีอาหารบริโภค มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงทำให้เกษตรกรมีกำลังในการจับจ่ายใช้สอย ตามอัตราภาพ ดังนั้นเมื่อเกษตรกรซึ่งเป็นฐานของประเทศมีความมั่นคง ก็จะทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคง ระบบเศรษฐกิจของประเทศส่วนรวมก็จะมั่นคงตามไปด้วย และถ้าหากเกษตรกรไทยปฏิบัติหรือทำเกษตรทฤษฎีใหม่ และยึดหลักของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาเป็นเวลานานแล้วประเทศชาติก็คงไม่ต้องประสบภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ เช่นในปัจจุบัน

1.1.9 ทฤษฎีใหม่ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นทฤษฎีที่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม เมื่อนำทฤษฎีนี้ไปปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้งยึดหลักการพัฒนาประเทศตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเคร่งครัด ก็จะเป็นที่มั่นใจได้ว่าประชากรจะมีแต่ความสมบูรณ์ พูนสุข ไม่มีปัญหาการว่างงาน และขาดแคลนอาหารบริโภค ปัญหาต่าง ๆ ของสังคม ก็จะลดน้อยลง ประเทศชาติก็จะมั่นคงแข็งแรง ลดการพึ่งพาจากภายนอกหรือต่างประเทศ ดังนั้น การพัฒนาการประกอบอาชีพการเกษตรตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวฯ นี้จะเป็นการพัฒนาประเทศชาติอย่างยั่งยืนตลอดไป

1.2 แนวทางการดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่

การดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้วางแนวทางให้เกษตรกร ในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น มีการบริหารและจัดแบ่งที่ดินแปลงเล็กออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน เพื่อประโยชน์สูงสุดของเกษตรกร ซึ่งไม่เคยมีใครคิดมาก่อน มีการคำนวณโดยหลักวิชาการเกี่ยวกับปริมาณน้ำฝนที่จะกักเก็บให้พอเพียงต่อการเพาะปลูกได้ตลอดปี มีการวางแผนที่สมบูรณ์แบบ พื้นฐานที่สำคัญของเกษตรกรที่จะปฏิบัติทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง ได้แก่ มีพื้นที่ค่อนข้างน้อยประมาณ 15 ไร่ ค่อนข้างยากจน จำนวนสมาชิกปานกลาง (ไม่เกิน 6 คน) อยู่ในเขตใช้น้ำฝนธรรมชาติ ฝนไม่ชุกมากนัก ดินมีสภาพขูดสละเก็บกักน้ำได้ ในระยะแรกจะผลิตพอเพียงเลี้ยงชีพได้ จะต้องกินอยู่อย่างประหยัด มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกันกับเพื่อนบ้าน หลักการที่สำคัญของการปฏิบัติคือ รู้จักการบริหารและจัดการดินและน้ำ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับการบริหารเวลา บริหารเงินทุน และกำลังคน เพื่อได้บังเกิดผลผลิตเป็นอาหาร และรายได้ตลอดปี และผลจากการที่ได้ทรงคิดและคำนวณ พระองค์ได้ทรงแนะนำให้แบ่งพื้นที่ออกเป็นสัดส่วนร้อยละ 30 : 30 : 30 : 10 (ภายหลังสัดส่วนนี้ทรงมีพระราชวินิจฉัยให้ยืดหยุ่นได้บ้าง) และทำกิจกรรมสำหรับเกษตรกรรายย่อยโดยมีการบริหารจัดการ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1.2.1 ทฤษฎีใหม่ขั้นต้นหรือทฤษฎีขั้นก้าวหน้า

การจัดสรรพื้นที่ที่อยู่อาศัยและที่ทำกินให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วนตามอัตราส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง ประมาณ 30 % ให้ขูดสละเก็บกักน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนไว้ใช้ในฤดูฝน และใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่าง ๆ พื้นที่ส่วนที่สอง ประมาณ 30 % ให้ปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันสำหรับครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สาม ประมาณ 30 % ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย พื้นที่ส่วนที่สี่ ประมาณ 10 % เป็นที่อยู่อาศัยเลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่น ๆ

1.2.2 ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง

เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ลงมือปฏิบัติตามขั้นที่หนึ่ง ในที่ดินของตนเองจนได้ผลแล้ว ฉะนั้นเกษตรกรก็จะพัฒนาตนเอง ไปสู่ขั้นพอยู่ พอกิน เพื่อให้มีผล

สมบูรณ์ยิ่งขึ้นจึงควรที่จะต้องดำเนินการ ตามขั้นที่สอง คือให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม เพื่อการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการ การศึกษา การพัฒนาสังคม ซึ่งมีกิจกรรมดังนี้

1) การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ชลประทาน ฯลฯ) เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิต โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การหาน้ำและอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก

2) การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต) เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขยายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่นการเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดการยุ้งข้าวรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดี และลดรายจ่ายลงด้วย

3) ความเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ) ในขณะเดียวกัน เกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารต่าง ๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้าที่เพียงพอ

4) สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้) แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิการและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานพยาบาลเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

5) การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา) ชุมชนควรมิบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

6) สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อาทิ ส่วนราชการ เอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสำคัญ

1.2.3 ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม

สร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพ และขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการ ในด้านการเงินทุนการผลิต การผลิต การจัดการและข่าวสารข้อมูล

2. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

สุเมธ ตันติเวชกุล (2544) ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ (Relative Self-Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดย

ต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้

อภิชาต พันธะเสน (2549) กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงว่า โดยเนื้อแท้ก็คือพุทธเศรษฐศาสตร์ เนื่องจากเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับให้ดำเนินไปในทางสายกลางว่าเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่การสร้างสติปัญญา ซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญที่สุด โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การเข้าสู่นิพพานในที่สุด

อำพล เสนาณรงค์ (2546) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตนเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้ของที่ผลิตเองได้ในท้องถิ่น หรือในประเทศมากที่สุด และควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ได้ให้ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงในระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคใหม่ โดยความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงจำเป็นจะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินงานในทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ ในทุกระดับให้มีคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

เพ็ญญา หัสรังส์ (อ้างถึงใน ประเวศ วะสี. 2541) ได้ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า หมายถึง เศรษฐกิจที่รูปแบบเป็นทางสายกลางหรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามาด้วยกัน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริง

คำว่าเศรษฐกิจ เป็นคำที่มีความหมายในทางที่ดี หมายถึงความเจริญที่เชื่อมโยง กาย ใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน แต่ได้มีการนำเอาคำว่าเศรษฐกิจไปใช้ในลักษณะแยกส่วน ที่หมายถึงการแสวงหาเงินเท่านั้น เมื่อแยกเป็นส่วน ๆ ก็ทำลายส่วนอื่น ๆ จนเสียสมดุล และวิกฤติ สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่บนทางสายกลาง เน้นให้คนรู้จักพึ่งตนเองก่อน โดยใช้ทุนต่าง ๆ เช่น ทุนทางสังคม ทุนทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยที่ต้องรู้จัก พอประมาณ มีเหตุผล เตรียมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของความรู้คู่คุณธรรม เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงพอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง สามารถที่จะรักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่นได้
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียงได้แก่การรู้จักอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว เพื่อให้อุปโภคบริโภคต่อการยังชีพและทำมาหากินในชีวิตประจำวัน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง คือการที่ชุมชนสามารถรวมตัวกัน มีความสามัคคีต่อกันเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคง รวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งซึ่งจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ง่ายง่าย ส่งผลให้ชีวิตมีความสุข มีชีวิตที่ดี
5. ปัญหาพอเพียง มีการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน และสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรม คือการที่กลุ่มชนมีวิถีการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและรากฐานทางวัฒนธรรมของตนซึ่งการดำเนินชีวิตภายใต้รูปแบบของการมีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับคนนั้น จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใด ๆ ที่ร้ายแรงต่อคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนได้ เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นล้วนแต่เอื้อประโยชน์ต่อครองชีวิตของตนทั้งสิ้น
7. มีความมั่นคงในชีวิตพอเพียง ไม่ใช่ুবวาบเดียวจน เดียวรวย เดียวมี เดียวไม่มี เพราะสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อความมั่นคงทางจิตใจของมนุษย์เราทั้งสิ้น เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์เรามีความมั่นคงในชีวิตพอเพียง ก็ส่งผลให้เป็นผู้มีสุขภาพจิตดี สามารถอดทนต่อสภาวะที่เกิดขึ้นได้

นอกจากที่กล่าวมา ยังมีผู้สรุปความเห็นเกี่ยวกับหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า คือการเดินสายกลาง ความพอเพียง การพอดี ความพอประมาณ หรือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งหลายท่านใช้ต่างกันแต่มุ่งไปในความหมายเดียวกัน โดยกล่าวเป็นประเด็นหลักในการใช้

หลักพอเพียง 3 หลักการ เพื่อจัดการทรัพยากรอย่างสมดุล (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช พิบูลย์สราวุธ. 2552) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นฐานคิดในการออกแบบนวัตกรรม เป็นตัวขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจน พัฒนาท้องถิ่นบนทางสายกลาง เชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งคน เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง โดยมีการวิเคราะห์อย่าง มีเหตุผล และใช้หลัก อย่างพอประมาณ ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างสังคมชนบทกับเมือง เตรียมระบบภูมิคุ้มกัน ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอพร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศ การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย รวมทั้งเสริมสร้างศีลธรรมและสำนึกในคุณธรรม จริยธรรม ในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตด้วย ความเพียร จะเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับ ปัจเจก ครอบครั้ว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ

วิรัช วิรัชนิการวรรณ (2551) ได้กล่าวถึง การบริหารจัดการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนว่า เศรษฐกิจพอเพียงมิได้เน้นเฉพาะด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว แต่ในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติงานของประชาชนและชุมชนทุกระดับจะต้องพอเพียงในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านวัตถุและจิตใจ หรือด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และการบริหาร โดยคำว่า ความพอเพียง หมายถึง ทางสายกลาง

ทั้งนี้ ในการดำรงชีวิตและการปฏิบัติงานของประชาชนและชุมชนต้องอาศัยความรู้ และคุณธรรมควบคู่กันไปด้วย โดยความรู้จะต้องประกอบด้วยความรู้ ความรอบคอบ และ ความระมัดระวังที่จะนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการคิดหรือการวางแผนและการปฏิบัติงานทุกขั้นตอน ส่วนคุณธรรมนั้น เป็นการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของประชาชนในชุมชน

ความเข้าใจพื้นฐานที่ควรคำนึงถึง 6 ด้าน ในการพัฒนา ได้แก่

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น จะต้องมีการสะท้อนถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นเพื่อสืบทอดเป็นฐานให้ชนรุ่นหลังได้เรียนรู้พัฒนาต่อยอด
2. ทรัพยากร จะต้องคำนึงถึงวัตถุดิบทรัพยากรใช้อย่างคุ้มค่า เพิ่มและทดแทนส่วนที่นำไป
3. บริบท วัฒนธรรม จะต้องเข้าใจในบริบทและวัฒนธรรมของตนเอง ของชุมชน นำพาความเจริญไปพร้อมกับวัฒนธรรมของชุมชน
4. ภูมิสังคม จะต้องอยู่บนพื้นฐานของสภาพภูมิศาสตร์ การดำรงชีวิต วิถีปฏิบัติของชุมชนให้คงอยู่

5. ศักยภาพการผลิต จะต้องอยู่บนศักยภาพการผลิตของตนแบบค่อยเป็นค่อยไป พัฒนาศักยภาพการผลิตไปพร้อมกับ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ และความเข้มแข็งสามารถแข่งขันได้

6. ประโยชน์การใช้งาน จะต้องมิใช่ประโยชน์การใช้งานเป็นที่ต้องการของกลุ่มผู้ใช้ สามารถใช้งานได้สะดวกคุ้มค่า

จากทั้งหมดสามารถสรุปได้ว่า ในแง่ความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนที่ดำเนินไปในทางสายกลางของระดับบุคคล ชุมชน และระดับรัฐหรือประเทศ ให้มีความ พอมี พอกิน สามารถพึ่งตนเองได้และเป็นองค์รวม โดยยึดหลักความพอประมาณ มีเหตุผล และต้องมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีที่สามารถรองรับความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นตลอดเวลาได้อย่างเหมาะสม บนเงื่อนไขของการใช้ความรู้คู่คุณธรรม

2.2 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณา 5 ส่วน คือ

2.2.1 กรอบแนวคิดเป็นปรัชญาที่แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นมุมมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นรอดพ้นจากภัยวิกฤติเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2.2.2 คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

2.2.3 คำนิยามความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อม ๆ กัน ดังนี้

1) ความพอประมาณ หมายถึงความพอดีไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2) ความมีเหตุผล หมายถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียง จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้อันเนื่องมาจากการณ์

ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

2.2.4 เงื่อนไขการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

1) เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน รอบคอบ ที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2) เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

2.2.5 แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี (วรัญญู สุจิวิรพันธ์พงศ์, 2556)

2.3 การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

อนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550) ได้กล่าวว่า เราสามารถนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ใช้ในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน และ ระดับรัฐ ดังนี้

2.3.1 ในระดับปัจเจกบุคคล/ครอบครัว คือการที่สมาชิกในครอบครัวใช้ชีวิตบนพื้นฐานของการรู้จักตนเอง สามารถพึ่งตนเองได้และดำเนินชีวิตอย่างพอกินพอใช้โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น ทำให้เกิดความสุขและความพอใจในการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงได้ในทุกสถานการณ์

2.3.2 ความพอเพียงในระดับชุมชน เกิดขึ้นเมื่อสมาชิกในชุมชนมีความเพียงพอในระดับครอบครัวเป็นพื้นฐานแล้วสมาชิกสามารถนำหลักปรัชญามาขยายผลในทางปฏิบัติไปสู่ระดับชุมชนได้รวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวมโดยอาศัยภูมิปัญญาและความสามารถที่ตนมีอยู่เป็นพื้นฐานประกอบการดำเนินชีวิต มีการช่วยเหลือแบ่งปันกันจนเป็นพื้นฐานให้เกิดการรวมกลุ่มในสังคม สร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกันต่อไป ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวมในการดำเนินชีวิตที่สมดุลอย่างแท้จริง

2.3.3 ความพอเพียงในระดับรัฐหรือระดับประเทศ เป็นเศรษฐกิจแบบก้าวหน้าเกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชุมชนหลาย ๆ แห่งที่มีความพอเพียง มาร่วมแลกเปลี่ยนความเห็นและประสบการณ์ ตลอดจนความร่วมมือพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชน ด้วยหลักการแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด เมื่อรู้แจ้งเห็นจริงด้วยเหตุผลที่ว่าพื้นฐานของประเทศเป็น

อย่างไรก็สามารถวางนโยบายและกลยุทธ์ การพัฒนาให้สังคมเจริญก้าวหน้าได้ โดยไม่เสี่ยงว่า การพัฒนาจะไม่ยั่งยืน

ดังนั้นการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้ได้ผลในการดำเนินชีวิต จำเป็นต้องเริ่มจากการมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงอะไรและหลักการสำคัญที่จะนำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตลอดจนเห็นถึงประโยชน์ที่จะนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไปประยุกต์ใช้ จึงจะเกิดความสนใจที่จะทดลองนำปรัชญา ไปใช้ในการดำเนินชีวิต หลังจากที่มีความเข้าใจอย่างถูกต้องแล้ว ก็จำเป็นต้องทดลองนำมาประยุกต์ใช้กับตนเองทั้งในชีวิตประจำวันและการดำเนินชีวิตต่าง ๆ ร่วมกับผู้อื่น โดยคำนึงถึงการพึ่งตนเองเป็นเบื้องต้น การเดินทางสายกลางที่ไม่สุดโต่ง การใช้เหตุผลในการตัดสินใจและการกระทำต่าง ๆ การกระทำอะไรที่ไม่เสี่ยงจนเกินไป ที่จะทำให้ตนเองหรือคนรอบข้างเดือดร้อนในภายหลัง การใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง และการใช้ความรู้อย่างรอบคอบ ระมัดระวัง ความซื่อสัตย์ ความไม่โลภ ความรู้จักพอ ความขยันหมั่นเพียร การไม่เบียดเบียนกัน การรู้จักแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตของทางสายกลางโดยใช้ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล มีการสร้างระบบภูมิคุ้มกันที่ดี เพื่อเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ภายใต้การใช้เงื่อนไขความรู้คู่คุณธรรม เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็งและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน เศรษฐกิจพอเพียงนั้น “เป็นเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ้มชูตนเองได้ให้มีพอเพียงกับตัวเอง ” พระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555 - 2559)

ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลง ที่จะมีผลต่อทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฉบับที่ 11 สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยยังต้องเผชิญกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่ผันผวนซับซ้อนและคาดการณ์ผลกระทบได้ยาก แม้ว่าในภาพรวมสังคมไทยมีภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้นในระดับหนึ่ง และมีภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งแตกต่างกันไป ทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน และสังคมแต่ก็ยังไม่เพียงพอ รองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในอนาคต ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ประเทศต้องเผชิญกับความเสี่ยงในหลายมิติ โดยเฉพาะความเสี่ยงจากการบริหารภาครัฐที่อ่อนแอ โครงสร้างเศรษฐกิจที่ไม่สามารถรองรับการเติบโตอย่างยั่งยืน ทั้งยังมีความเสี่ยงจากการเสื่อมถอยของค่านิยมที่ดีงาม

ในสังคมไทย ความเชื่อมโยงโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม รวมทั้งความเสถียรด้านความมั่นคงของประเทศ จึงจำเป็นต้องมีภูมิคุ้มกันที่มีอยู่พร้อมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้น ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเสริมสร้างทุนที่มีอยู่ของประเทศให้เข้มแข็งทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม เพื่อเตรียมพร้อมให้ประเทศสามารถปรับตัว รองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงมีแนวคิดที่มีความต่อเนื่องจากแนวคิดของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 – แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 โดยยังคงยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” รวมทั้ง “สร้างสมดุลการพัฒนา” ในทุกมิติ และขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ในทุกระดับเพื่อให้การพัฒนาและบริหารประเทศเป็นไปในทางสายกลาง มีการเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง โดยมีการวิเคราะห์อย่าง “มีเหตุผล” และใช้หลัก “ความพอประมาณ” ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ ความสมดุลระหว่างความสามารถในการพึ่งตนเอง กับความสามารถในการแข่งขันในเวทีโลก ความสมดุลระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมือง มีการเตรียม “ระบบภูมิคุ้มกัน” ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอพร้อมรับผลกระทบ จากการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายนอกและภายในประเทศ ทั้งนี้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนต้องใช้ “ความรู้” ในการพัฒนาต่าง ๆ ด้วยความรอบคอบเป็นไปตามลำดับขั้นตอน และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย รวมทั้งการเสริมสร้างศีลธรรมและสำนึกใน “คุณธรรม” จริยธรรมในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินชีวิตด้วย “ความเพียร” อันจะเป็นภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งในระดับครอบครัวชุมชนสังคมและประเทศชาติ

การกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ ในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกันเพิ่มขึ้น ในมิติการพัฒนาด้านต่าง ๆ เพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยงที่สังคมไทยต้องเผชิญ และเสริมรากฐานของประเทศด้านต่าง ๆ ให้เข้มแข็งควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทย ให้มีคุณภาพก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์ จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อย่างเป็นธรรมรวมทั้งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ ด้วยฐานความรู้และความคิดสร้างสรรค์ บนพื้นฐานการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมอันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่มั่นคงและยั่งยืน โดยมีการสร้างภูมิคุ้มกันในประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 ดังนี้

1. การพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน ผู้สังคมที่มีคุณภาพสามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและการเมืองของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย

1.1 การสร้างความเป็นธรรมในสังคม ให้มีความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ให้ทุกคนในสังคมไทยสามารถเข้าถึงบริการทางสังคมที่มีคุณภาพ มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานในการสร้างอาชีพและรายได้ที่มั่นคง สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้ระบบบริหารจัดการภาครัฐ ที่โปร่งใส ยึดประโยชน์ส่วนรวม และเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนในกระบวนการพัฒนาประเทศ

1.2 การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้มีความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัย ให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มีความพร้อมทั้งด้านร่างกาย สติปัญญาและจิตใจที่สำนึกในคุณธรรมจริยธรรม มีความเพียร มีโอกาส และสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต ควบคู่กับการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในสังคม และสถาบันทางสังคม ให้เข้มแข็งและเอื้อต่อการพัฒนาคน

2. การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็ง โดยใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์ให้มีความสำคัญกับการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและมีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกันและมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกประเทศ ประกอบด้วย

2.1 การสร้างความเข้มแข็งภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงานให้มีความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตรให้เข้มแข็งและสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน เพื่อให้ภาคการเกษตรเป็นฐานการผลิตอาหารและพลังงานที่มีความมั่นคง โดยการเพิ่มประสิทธิภาพ และศักยภาพการผลิตภาคเกษตร การสร้างความมั่นคงในอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกร ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ขณะเดียวกันให้มีความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงานชีวภาพ ทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน และประเทศ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ภาคเกษตรสามารถพึ่งตนเองได้ และเผชิญกับปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ ได้อย่างมั่นคง

2.2 การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญา ภายใต้ปัจจัยสนับสนุน ที่เอื้ออำนวยและระบบการแข่งขัน ที่เป็นธรรม มุ่งปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสาขาบริการ ที่มีศักยภาพ พัฒนาภาคอุตสาหกรรมฐานความรู้เชิงสร้างสรรค์ และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ ควบคู่ไปกับการปฏิรูปกฎหมาย และกฎระเบียบต่าง ๆ และบริหารจัดการเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เป็นฐานเศรษฐกิจของประเทศที่เข้มแข็ง และขยายตัวอย่างมีคุณภาพ

2.3 การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาค เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมมุ่งเชื่อมโยงมิติของการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศ กับมิติของความร่วมมือกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกโดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาความร่วมมือ แบบหุ้นส่วนการพัฒนาที่ยั่งยืนและสร้างปฏิสัมพันธ์ในความร่วมมือระหว่างประเทศอย่างสร้างสรรค์ เตรียมความพร้อมประเทศไทยในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคีการพัฒนาภายในประเทศ ตั้งแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่น ให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลง

3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนมุ่งบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้เพียงพอต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศน์ บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ปรับกระบวนการพัฒนา และขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำ และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ และภัยพิบัติทางธรรมชาติ เพื่อให้สังคมมีภูมิคุ้มกันสามารถสนับสนุน การพัฒนาเศรษฐกิจและยกระดับคุณภาพชีวิตให้คนในสังคมไทย

โดยสรุปการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯฉบับที่ 11 จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน ในมิติต่าง ๆ ให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ โดยใช้แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืน ตามหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯฉบับที่ 10 พร้อมทั้งขยายการลงทุนของประเทศที่มีศักยภาพจาก 3 ทุน คือ ทุนสังคม ทุนเศรษฐกิจ และทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็น 6 ทุน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม

ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางวัฒนธรรม มาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน โดยเฉพาะสร้างฐานทางปัญญา เพื่อเป็น ภูมิคุ้มกันให้กับคนและสังคมไทย เป็นสังคมที่มีคุณภาพมีระบบเศรษฐกิจสีเขียว ที่ใช้ความรู้ และจุดแข็งของ อัตลักษณ์ไทย ไปปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานนวัตกรรมที่เข้มแข็ง เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลก และเศรษฐกิจในภูมิภาค อย่างรู้เท่าทัน สร้างความยั่งยืนของภาค เกษตรและความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างระบบธรรมาภิบาล และความสมานฉันท์ใน ทุกภาคส่วนและทุกระดับ เป็นฐานการพัฒนาประเทศที่มั่นคงและสมดุล มุ่งสู่การอยู่ร่วมกันใน สังคมอย่างมีความสุขและเป็นธรรม

ยุทธศาสตร์ความเข้มแข็งภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน ให้ ความสำคัญกับ

1. การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตรให้เข้มแข็งและ ยั่งยืน มุ่งรักษา ป้องกัน และคุ้มครองพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตร สนับสนุนให้เกษตรกร รายย่อยมีที่ดินเป็นของตนเอง หรือมีสิทธิทำกินในที่ดิน ใช้มาตรการทางภาษีเพื่อบังคับหรือจูง ใจให้บุคคลผู้ถือครองที่ดินทำประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวมากขึ้น สนับสนุนการกระจายการถือ ครองที่ดินอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม เร่งรัดการจัดให้มีองค์กรและระบบการบริหารจัดการ ที่ดินให้เป็นรูปธรรมโดยเร็ว พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตภาคการเกษตร พื้นฟู และส่งเสริมค่านิยม และวัฒนธรรมที่ดี และวิถีชีวิตทางการเกษตรที่ให้ความสำคัญกับการ พัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

2. การเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพการผลิตภาคเกษตร ภาครัฐให้ความสำคัญกับ การวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่องสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาของภาคเอกชน สนับสนุนการ ผลิตทางการเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ควบคุมและกำกับดูแลให้มีการนำเข้าและใช้ สารเคมีทางการเกษตรที่ได้มาตรฐาน ปรับปรุงบริการพื้นฐานเพื่อการผลิตให้ทั่วถึง ส่งเสริม การผลิตที่คงไว้ซึ่งความหลากหลายของพันธุ์พืชและสัตว์ที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศและ สิ่งแวดล้อมของประเทศ พัฒนาและเสริมสร้างองค์ความรู้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เหมาะสมทางการเกษตร รวมทั้งสนับสนุนการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่เป็นมิตรต่อ สิ่งแวดล้อมให้เกษตรกรอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง

3. การสร้างมูลค่าเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรตลอดห่วงโซ่การผลิต สนับสนุนการ ผลิตและบริการของชุมชนในการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าเกษตร อาหาร และ พลังงาน ส่งเสริม

สถาบันการศึกษาในพื้นที่ให้ร่วมทำการศึกษาวิจัยกับภาคเอกชน สนับสนุนเกษตรกรและผู้ประกอบการนำองค์ความรู้ นวัตกรรม และเทคโนโลยีการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมบนฐานความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มาใช้ในการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้า ผลิตภัณฑ์เกษตรและอาหารยกระดับคุณภาพสินค้าเกษตรและอาหาร มาตรฐานระบบการผลิตสินค้าเกษตรให้เทียบเท่าระดับสากล ส่งเสริมระบบตลาดกลางสินค้าเกษตรและตลาดซื้อขายสินค้าเกษตรล่วงหน้า ส่งเสริมภาคเอกชนและองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการระบบสินค้าเกษตรและอาหารร่วมกับสถาบันเกษตรกร เพิ่มประสิทธิภาพระบบบริหารจัดการ โลจิสติกส์ของภาคเกษตร

4. การสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกร มุ่งพัฒนาระบบการสร้างหลักประกันรายได้ของเกษตรกรให้มีความมั่นคงและครอบคลุมเกษตรกรทั้งหมด พัฒนาระบบประกันภัยพืชผลการเกษตร ส่งเสริมระบบการทำเกษตรแบบมีพันธสัญญาที่เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร สร้างแรงจูงใจให้เยาวชนเกษตรกรรุ่นใหม่ และแรงงานที่มีคุณภาพเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรม พัฒนาสถาบันเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกสนับสนุนการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรรายย่อยที่ได้รับผลกระทบจากการนำเข้าสินค้าเกษตรและอาหาร ที่มีต้นทุนต่ำที่เป็นผลมาจากข้อตกลงการเปิดการค้าเสรี

5. การสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพัฒนาพลังงานชีวภาพในระดับครัวเรือนและชุมชน โดยส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกต้นไม้และปลูกป่าโดยชุมชนและเพื่อชุมชนเพิ่มขึ้น ส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรด้วยระบบเกษตรยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สนับสนุนให้มีการจัดการและเผยแพร่องค์ความรู้และการพัฒนาด้านอาหาร ศึกษาทุกรูปแบบอย่างต่อเนื่องและทั่วถึง รวมทั้งส่งเสริมพฤติกรรมกรบริโภคที่เหมาะสมของบุคคลและชุมชน สนับสนุนการสร้างเครือข่ายการผลิตและการบริโภคที่เกื้อกูลกันในระดับชุมชนที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกัน ส่งเสริมการนำวัตถุดิบทางการเกษตรที่ผลิตได้ในชุมชนและที่เหลือใช้จากการเกษตร มาผลิตเป็นพลังงานทดแทนในชุมชน รวมทั้งส่งเสริมและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ให้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งด้านอาหารให้กับเกษตรกรและชุมชนอย่างเป็นระบบ

6. การสร้างความมั่นคงด้านพลังงานชีวภาพเพื่อสนับสนุนการพัฒนาประเทศและความเข้มแข็งภาคเกษตร ด้วยการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตพลังงานจากพืชพลังงาน จัดให้มีระบบการบริหารจัดการสินค้าเกษตรที่ใช้เป็นทั้งอาหารและ

พลังงาน เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและการใช้พลังงานชีวภาพที่เกี่ยวข้องกับภาคการผลิตและบริการ จัดให้มีกลไกกำกับดูแลโครงสร้างราคาของพลังงานชีวภาพและปลูกจิตสำนึกในการใช้พลังงานชีวภาพอย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า

7. การปรับระบบบริหารจัดการภาครัฐ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน โดยสนับสนุนบทบาทของเกษตรกร เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ภาคเอกชน และชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและวางแผนการผลิตทางการเกษตร ปรับกระบวนการทำงานของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องให้มีการร่วมมือและบูรณาการ การทำงานอย่างจริงจัง ทั้งในส่วนกลางและระดับพื้นที่ พัฒนาระบบฐานข้อมูลสารสนเทศด้านอาหารและพลังงานตั้งแต่การผลิต การตลาด ไปจนถึงการบริโภค พัฒนากลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาด้านการเกษตร ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศทั้งในระดับพหุภาคีและทวิภาคี โดยเฉพาะประชาคมอาเซียนที่ก่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารและพลังงาน

แนวคิดการบ่มเพาะเกษตรกรรุ่นใหม่

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ยุทธศาสตร์ความเข้มแข็งภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน กล่าวถึงแผนการสร้าง ความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้ให้แก่เกษตรกรว่าจะมุ่งพัฒนาระบบการสร้างหลักประกันรายได้ของเกษตรกรให้มีความมั่นคงและครอบคลุมเกษตรกรทั้งหมด พัฒนาระบบประกันภัยพืชผลการเกษตร ส่งเสริมระบบการทำเกษตรแบบมีพันธะสัญญาที่เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย ยกกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร สร้างแรงจูงใจให้เยาวชน เกษตรกรรุ่นใหม่ และแรงงานที่มีคุณภาพเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรม พัฒนาสถาบันเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชนให้เป็นกลไกสนับสนุนการพึ่งพาตนเองของเกษตรกร เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรรายย่อยที่ได้รับผลกระทบจากการนำเข้าสินค้าเกษตรและอาหาร ที่มีต้นทุนต่ำที่เป็นผลมาจากข้อตกลงการค้าเสรี ซึ่งการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่เพื่อมารับช่วงต่อจากเกษตรกรรุ่นปัจจุบัน เป็นความหวังของสังคมเพื่อที่จะให้อาชีพเกษตรกรสามารถสืบต่อไปได้

ชุติมา อัสวเสถียร (2557) ได้สรุปผลการประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำหลักสูตรพัฒนา Young Smart Farmers ของกรมส่งเสริมการเกษตรที่จัดขึ้นระหว่างวันที่ 10-11 กุมภาพันธ์ 2557 เกี่ยวกับนโยบายการส่งเสริมยุวเกษตรกรสู่ความเป็นผู้นำด้านการเกษตร ดังนี้

คำจำกัดความของยุวเกษตรกร สหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของคำว่าเยาวชน หมายถึง เป็นบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 15-25ปี สำหรับประเทศไทย คำว่าเด็ก หมายถึง ผู้ที่มีอายุต่ำ

กว่า 15 ปี และกรมส่งเสริมการเกษตร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบนโยบายในการพัฒนา ยุวเกษตรกรและเกษตรกรรุ่นใหม่ ได้ให้คำจำกัดความของ ยุวเกษตรกร ว่า หมายถึงเด็กและเยาวชนทั้งหญิงและชาย ที่มีอายุ 10-25 ปี ที่สนใจในการเกษตร ได้แก่ การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และ เกษะกิจเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร ได้จัดทำโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ ยุวเกษตรกรเป็นผู้นำด้านการเกษตรขึ้น ภายใต้แนวคิดการพัฒนา ยุวเกษตรกร ให้เป็น Smart Farmer และมีแนวทางในการดำเนินงานส่งเสริมยุวเกษตรกรสู่ความเป็นผู้นำด้านการเกษตร เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แนวทางการส่งเสริมเด็กและเยาวชนสู่ความเป็นผู้นำด้านการเกษตรนั้น เริ่มจากเด็กอายุ 10-14 ปี และเยาวชน อายุ 15-25 ปี ที่ยังไม่เลือกทำอาชีพ เข้าสู่กระบวนการบ่มเพาะยุวเกษตรกร (Incubation) โดยอยู่ในการแนะนำดูแลใกล้ชิดของอาสาสมัครเกษตรหรือ ที่ปรึกษายุวเกษตรกร ที่เป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ หรือ Smart Farmer เพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน ทั้งในและนอกระบบการศึกษาให้มีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพเกษตรกรรม มีทักษะการเกษตรพื้นฐานต่าง ๆ และการทำงานในรูปแบบกลุ่ม เพื่อให้มีความพร้อมในการพัฒนาเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ และ Smart Farmer ต่อไป

ด้วยกระบวนการบ่มเพาะเกษตรกรรุ่นใหม่ ทำให้เกิดยุวเกษตรกรอายุ 15-25 ปี หรือ เกษตรกรรุ่นใหม่ อายุ 17-45ปี ที่เริ่มต้นอาชีพการเกษตรไม่เกิน 3 ปี เมื่อ เข้าสู่กระบวนการสร้างผู้นำด้านการเกษตร โดยยึดหลักการพัฒนาความรู้ความสามารถของเกษตรกร ที่มี ยุวเกษตรกรเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ และต้องเรียนรู้ด้วยความสมัครใจและออกแบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้แบบผสมผสานระหว่างเกษตรกรรุ่นใหม่มกกับพี่เลี้ยงรวมถึงการเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน การลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้ผ่านสื่อสารสนเทศและสื่อออนไลน์ เน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มและเครือข่าย ตลอดจนการสร้าง ความเข้มแข็งของกลุ่ม และเครือข่าย การเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรรุ่นใหม่และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนาต่อยอดความรู้ ทักษะและประสบการณ์ใหม่ในการประกอบอาชีพการเกษตร ตลอดจนสนับสนุน ลังจำเป็นในการเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer/Smart Farmer) ที่สมบูรณ์แบบ ก่อให้เกิดเกษตรกรที่ยึดอาชีพหลักที่ทำการเกษตรอย่างแท้จริง

อดิศักดิ์ ช่างเขี่ยม ผู้อำนวยการศูนย์เรียนรู้พัฒนาที่ดินตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลบางนาลี อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นศูนย์ที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นศูนย์ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม สำหรับเป็นศูนย์กลางถ่ายทอดความรู้เรื่องการ ทำเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จนสามารถทำให้ เกษตรกรในพื้นที่เกิดการพึ่งพาตนเอง นำครอบครัวหลุดพ้นจากความยากจนได้ในที่สุด โดย

ศูนย์ฯ มีหน้าที่หลักในการอบรมให้ความรู้เกษตรกรในหลักสูตรการพัฒนาการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ระยะเวลาอบรมหลักสูตรละ 3 วัน ประกอบด้วย 11 วิชาหลัก ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง
2. การอนุรักษ์ดินและน้ำ
3. การปลูกส้มโอปลอดสารพิษ
4. การทำสารไล่แมลงจากสมุนไพร
5. การทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ
6. การผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ
7. การทำน้ำส้มควันไม้
8. การเพาะเห็ด
9. การแปรรูปผลผลิตการเกษตร (แปรรูปกล้วย)
10. การทำบัญชีครัวเรือน
11. การจัดทำแผนการใช้ที่ดิน

ซึ่งอดีตักดิ์ ช่วงแยม ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่า ดนยิดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีวิตอยู่ 7 ประการ

1. พออยู่ พอกิน ไม่โลภ รู้จักประหยัด
2. ลดรายจ่ายให้ครัวเรือน
3. รู้จักประพฤติดี ช่วยเหลือสังคม
4. ไม่เบียดเบียนคนอื่น
5. ไม่ฟุ้งเฟ้อและรู้จักอดออม
6. ไม่ประมาทและมีเหตุผล
7. มีความซื่อสัตย์ สุจริต รักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า เกษตรกรรุ่นใหม่ เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักของภาคเกษตร ซึ่งจากแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า ความอยู่รอดของอาชีพเกษตรกรคือ การส่งเสริมและพัฒนาให้คนที่ทำอาชีพเกษตรกรรมน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิต และลงมือทำการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ และจากการสรุปบทเรียนของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านก็สรุปได้ตรงกันว่า การทำให้ครอบครัวเกษตรกรมีความพออยู่ พอกิน และมีความสุขนั้น ต้องปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตมาพึ่งตนเอง ตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็นคำที่นิยมใช้กันในหมู่นักวิชาการศึกษา ได้ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญา ไว้หลายระดับ โดยมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาที่สอดคล้องกัน และมีความหมายคล้ายคลึงกัน ดังนี้ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ประสบการณ์ที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีตในการดำเนินชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ผ่านการคิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และใช้แก้ปัญหา จนได้แนวทางที่เหมาะสม ดังที่พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 75 พรรษา (2545) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาว่า (Knowledge) คือ ความรู้ของท้องถิ่น พื้นความรู้ความสามารถ องค์ความรู้ความสามารถ และทักษะที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ และถ่ายทอดสืบกันมา เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิต และสอดคล้องกับ ประจักษ์ผลเรื่อง (2542) ได้ประมวลความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึงองค์ความรู้ของท้องถิ่น อันเป็นผลผลิตที่ได้มาจากกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์และทดลองนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง ในลักษณะการปฏิบัติ (Operation Research) ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น จนได้ข้อสรุปชัดเจนและเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกันโดยทั่วไปว่าสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ได้อย่างเป็นสุขหรือป้องกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

นักวิชาการที่ให้ความหมายในลักษณะเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตว่า เป็นปรัชญาเป็นนามธรรมที่มีคุณค่าตามทรรศนะของ เสรี พงศ์พิศ (2544) และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา หมายถึง พื้นเพ รากฐานของความรู้ชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน คล้ายคลึงกับทรรศนะของ ประเวศ วะสี (2541) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมความรู้ต่าง ๆ ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานมีลักษณะ 4 ประการ ได้แก่ มีวัฒนธรรมเป็นฐานความรู้ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ มีการบูรณาการสูง มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้ง และเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัฒนธรรมทรรศนะดังกล่าวคล้ายคลึงกับ อินทรีา หิรัญสาย (2545) กล่าวว่าความสามารถและทักษะแห่งการดำรงชีวิตจากประสบการณ์ที่มนุษย์เข้าใจจริง และผ่านกระบวนการคิดสร้างสรรค์ ในการแก้ปัญหาภูมิปัญญาเป็นนามธรรม คือ ไม่มีตัวตนที่จะจับต้องได้เป็นความสำนึกความคิด ความจำ แต่สามารถมองเห็นได้ จากการแสดงออกและ สาลี รักสุทธี (2545) สรุปว่า ภูมิปัญญา

คือ การสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิต ให้สมดุลกับสภาพแวดล้อม และเหมาะสมกับยุคสมัยมีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต

จากการศึกษาแนวคิดต่าง ๆ ดังกล่าวสรุปได้ว่าภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ความสามารถของชาวบ้าน ที่เรียนรู้สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นผลผลิตที่ได้มาจากกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และทดลองนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง จนได้ข้อสรุปชัดเจน และเป็นที่ยอมรับเชื่อถือกันโดยทั่วไป ว่าสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ภูมิปัญญาได้ถูกกล่าวขาน เมื่อประเทศเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ จนนโยบายของการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้ถูกละเลยมาเป็นเวลานาน เพราะผลจากการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้ประชาชนในประเทศ ได้บทเรียนเมื่อสังคมเกิดปัญหาแล้วเราไม่สามารถปรับตัวเองได้ แก้ปัญหาด้วยตนเองไม่ได้ เนื่องจากในอดีตความรู้ทักษะที่นำมาใช้เป็นความรู้สากลแต่เพียงอย่างเดียว จึงมีหลายหน่วยงานที่ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาว่า เป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคม เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาดัง ๆ สมดังพระศนะของ ประเวศ วะสี (2541) และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) ได้กล่าวไว้ว่า เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทย บนพื้นฐานการอนุรักษ์วัฒนธรรม และเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงมุ่งเน้นการสร้างสังคมไทย เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา ว่าเป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคม ซึ่งเป็นภูมิธรรมที่บรรพบุรุษได้สั่งสมไว้ สามารถเป็นพลังที่จะสานต่อไปในอนาคตได้ ภูมิปัญญานี้ อาจสะท้อนออกมาในรูปศาสนา ประเพณี ความเชื่อ และแนวทางการประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตที่สามารถแก้ไขปัญหาดัง ๆ ชาวบ้านมองภูมิปัญญาเป็นเรื่อง ของวิถีชีวิต หลักการดำเนินชีวิตด้วยปัญญาสัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างสร้างสรรค์และทรงคุณค่าทางจิตวิญญาณ ไม่สามารถอธิบายเป็นวิทยาศาสตร์ ได้ แต่ก็เป็นหลักวิชาการของชาวบ้าน ดังพระศนะของ พินตนาภ ลักนาโฆมิต (2534) และ อคิน รพีพัฒน์ (2547) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านให้ลึกซึ้งและถูกต้องตามหลักวิชาการ ย่อมเป็นผลให้เข้าใจภูมิปัญญาของชาติได้อย่างถูกต้องและชัดเจน ชาวบ้านอธิบายแบบวิทยาศาสตร์ อย่างที่เราเรียนมาไม่ได้แต่เขาเข้าใจความลึกซึ้งและความเหมาะสมกับท้องถิ่นสูงมาก เพราะอยู่ที่นั่นมาเป็นเวลานาน ทั้งยังสามารถนำภูมิปัญญาไปใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรวัฒนธรรมของสังคม และประเทศชาตินั้นได้อีกด้วย ภูมิปัญญา

ชาวบ้าน จึงเป็นวัฒนธรรมเพราะเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ การที่เราจะทำงานโดยอาศัย ภูมิปัญญาชาวบ้าน เคารพภูมิปัญญาชาวบ้าน และปราชญ์ชาวบ้าน เรื่องในอดีตชาวบ้านใน หลายมิติทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นพลังทางสังคมมิติทางวัฒนธรรมประกอบไปด้วย 3 ระบบ คือ

1. ระบบคุณค่า หมายถึง คีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็น มนุษย์ มักแสดงออกในรูปของความคิด ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของธรรมชาติ

2. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคม การจัดการความสัมพันธ์ทาง สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติแวดล้อม ปรากฏให้เห็นในกระบวนการ เรียนรู้การสร้างสรรค์การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคมในท้องถิ่น

3. ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิความเป็นมนุษย์เป็นสิทธิตาม ธรรมชาติ ที่จะเสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชน หรือสังคมท้องถิ่นเพื่อเป็น พลังในการเรียนรู้สร้างสรรค์ ผลิตใหม่และถ่ายทอดภูมิปัญญา และอำนาจแสดงถึงศักยภาพของ ชุมชน

นิคม ชมพูลง (2545) และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545) ได้ จำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 10 สาขาดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานความรู้ทักษะ และ เทคนิคทางด้านเกษตรกรรมกับเทคโนโลยี โดยพัฒนาพื้นฐานคุณค่าเดิม ซึ่งสามารถพึ่งพา ตนเองได้ในสภาวะการณ์ต่าง ๆ

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยี สมัยใหม่ในการแปรรูปการผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าของตลาดเพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคน อย่างปลอดภัยและประหยัดเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่น สามารถพึ่งตนเอง ทางด้านเศรษฐกิจได้ ตลอดจนการผลิตและจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่นการทอผ้า การ จักสาน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการป้องกันและรักษา สุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองด้านสุขภาพอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึงความสามารถ เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์ จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดการสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

6. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการการสะสมและบริหารกองทุนและธุรกิจในชุมชน

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตงานด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการ การดำเนินงานด้านต่าง ๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษา ตลอดจนองค์กรทางด้านสังคมอื่น ๆ ในการจัดการศึกษาตลอดจนการจัดการเรียนการสอน

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษาตลอดจนวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนาความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิม ที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้เกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า ประเภทของภูมิปัญญาแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น ระบบความคิดระบบคุณค่า เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต และ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้านต่าง ๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่นการทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สามารถจำแนกภูมิปัญญาออกเป็น 10 สาขา สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นรากเหง้าของความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น เป็นทุนทางวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคม เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภูมิปัญญามิติทางวัฒนธรรมประกอบด้วย ระบบคุณค่าความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และระบบอุดมการณ์อำนาจ

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญา

การสืบทอดมีความสำคัญมากต่อการดำรงไว้ ซึ่งภูมิปัญญา เมื่อมีกระบวนการเรียนรู้ เกิดการเรียนรู้แต่ไม่ถ่ายทอดให้ผู้อื่น ก็จะไม่เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดหรือเป็นการสูญเสียภูมิปัญญาไปในที่สุด การสืบทอด ได้มีผู้ให้ความหมายและความสำคัญ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) ได้ให้ความหมายการสืบทอดว่า คือ การรับช่วงปฏิบัติต่อ สืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2541) การสืบทอด หมายถึง การที่คนรุ่นหนึ่งสร้างสรรค์สั่งสมและถ่ายทอดความรู้ ความคิดความสามารถ ตลอดจนผลิตผลจากความรู้ความคิดนั้น ๆ ต่อไปยังคนรุ่นหนึ่งเพื่อความต่อเนื่องและเจริญก้าวหน้าของเผ่าพันธุ์

กรมศิลปากร (2542) กล่าวว่า การสืบทอดภูมิปัญญาเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมจากบรรพชนในอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน ชนเผ่าใดไม่มีภูมิปัญญาและเทคโนโลยี ย่อมไม่มีการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า การสืบทอดคือกระบวนการสั่งสมสร้างสรรค์ความรู้ความคิด จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง การดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์ของสังคมใดสังคมหนึ่ง ที่คนในสังคมนั้น ๆ เห็นว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า

เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไป เมื่อถูกละเลยขาดการยอมรับ ขาดการสืบทอดในที่สุดจะขาดสายใยแห่งการต่อโยงระหว่างของเก่าและของใหม่ ระหว่างอดีตและปัจจุบัน จึงจำเป็นที่จะต้องหาแนวทางการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อเป็นการดำรงไว้ ซึ่งภูมิปัญญาให้สืบทอดต่อไป มีนักวิชาการองค์กรต่าง ๆ ได้เสนอรูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาไว้ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545)

1. การสืบทอดภูมิปัญญาแห่งแรก คือภายในครอบครัว จากพ่อแม่ลูกเครือญาติใกล้ชิด ที่ถ่ายทอดให้กันและกันเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาความรู้หลายอย่าง จะไม่มีการเผยแพร่ให้แก่คนอื่นถือว่าเป็นมรดกของวงศ์ตระกูล เช่นความรู้เรื่องการรักษาโรคยาสมุนไพร ส่วนใหญ่จะมีเคล็ดลับที่จะถ่ายทอดให้คนที่ต้องการให้เป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาอันเป็นมรดกดังกล่าวนั้น อย่างไรก็ตามก็มีหลาย ๆ อย่าง ที่ไม่ได้แสดงออกมาอย่างชัดเจนว่าเป็นการถ่ายทอดหรือการสืบทอด เพราะการเรียนรู้จากการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่นพ่อสอนลูกให้ไถนา ดูแลสัตว์เลี้ยง สอนให้ตีเหล็ก เป็นการถ่ายทอดโดยการลงมือปฏิบัติร่วมกัน เป็นการช่วยพ่อและรู้ว่าพ่อทำอะไรแล้วก็เลียนแบบพ่อ

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เด่นชัดที่สุดคือ การถ่ายทอดของบุคคลผู้รู้ผู้ชำนาญในเรื่องประเด็นหนึ่ง ให้แก่บุคคลอื่น ๆ อาจเป็นลูกหลานหรืออาจเป็นใครก็ได้ที่มาขอเป็นลูกศิษย์ ส่วนใหญ่มักได้รับการถ่ายทอดมาจากครูของตนเอง ในลักษณะเดียวกันทำให้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องหนึ่งเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เฉพาะด้านในด้านการรักษาโรคยาสมุนไพร หรือความรู้ในเรื่องศิลปะต่าง ๆ หรือการทำมาหากินต่าง ๆ

สรุปได้ว่า รูปแบบการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น คือการสืบทอดองค์ความรู้จากผู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เปลี่ยนผ่านสู่เด็กและเยาวชน เรื่องของความเป็นมาของท้องถิ่นในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

แนวคิดเครือข่ายทางสังคมและทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคม

1. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย

ความหมายของการสร้างเครือข่าย (Networking)

ในปี พ.ศ. 2550 อารณ ภู่วิทยพันธ์ กล่าวถึงเครือข่ายว่า เป็นการเชื่อมโยงของกลุ่มคน หรือองค์กรที่สมัครใจจะแลกเปลี่ยนข่าวสารหรือกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในข่ายด้วยความอิสระและเท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ และเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน และมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิก ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องกัน

ในปี พ.ศ. 2553 ชาดิชาย ณ เชียงใหม่ ได้อธิบายว่า เครือข่ายสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของคนในสังคมที่กลุ่มบุคคลมีต่อกัน โดยคุณลักษณะของความสัมพัทธ์ที่เกิดขึ้น สามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของคนเหล่านี้ เครือข่ายทางสังคมนี้จะประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทั้งหมด การเรียนรู้ของบุคคลหรือกลุ่มองค์กร ใดก็ตาม ย่อมสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเครือข่ายสังคมนรูปแบบต่าง ๆ เช่นความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เพื่อน และความสัมพันธ์ในฐานะบุคคลและองค์กรที่มีปัญหา มีกิจกรรมที่ปฏิบัติร่วมกัน ที่จะทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้

ในปี พ.ศ. 2533 อเนก นาคะบุตร ให้ความหมายของเครือข่ายว่า หมายถึง การรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชน บุคคลระหว่างชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน โดยยึดหลักตามขอบเขตพื้นที่ ประเด็นปัญหาและสถานภาพทางสังคม โดยไม่แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การเรียนรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นหนึ่งเดียว

นฤมล นิราทร (2543) เสนอว่า เครือข่ายมีความหมายได้หลายลักษณะ ซึ่งหากมองในเชิงโครงสร้างเครือข่ายหมายถึง กลุ่มของจุดต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงต่อกันด้วยเส้น โดยจุดต่าง ๆ คือบุคคลหรือกลุ่ม ด้วยเส้นที่เชื่อมนี้คือความสัมพันธ์ที่บุคคลหรือกลุ่มมีต่อกัน

ในปี พ.ศ. 2546 รุ่งโรจน์ เพชรบูรณิน ได้ให้ความหมายของเครือข่าย คือ ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล จนเกิดการปฏิสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนสิ่งของหรือข้อมูลข่าวสารซึ่งจะมีวงกว้างมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับการปฏิสัมพันธ์และการเชื่อมโยงของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล

สรุป เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กร ที่มีความสมัครใจมาปฏิสัมพันธ์กัน มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ ประสบการณ์ หรือมีการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน มีความสัมพันธ์ต่อกันในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมหรือด้านอื่น ๆ มีการจัดรูปแบบการจัดการที่มีกลไกเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมเครือข่ายต้องมีลักษณะมีความเท่าเทียมกันและตระหนักร่วมกันในกิจกรรมหรือแผนงานที่จะทำร่วมกัน

2. ความสำคัญของเครือข่าย

ในปี พ.ศ. 2544 จาริรัตน์ และคณะ กล่าวว่า เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจาก

1. ทำให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยน เมื่อมีเวทีแลกเปลี่ยนก็ทำให้เกิดองค์ความรู้ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวคิดด้านวัฒนธรรม
2. เครือข่าย ช่วยเพิ่มความเข้มแข็งให้ชุมชน และได้รู้จักความสามัคคี
3. เครือข่าย ทำให้เกิดกระบวนการ ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมทุน
4. เครือข่ายนี้ทำให้เกิดการประสานอุดมการณ์และความคิดของกันและกันจากแคบให้กว้าง ตามประเพณีของแต่ละท้องถิ่น

3. องค์ประกอบของเครือข่าย

ในปี พ.ศ. 2546 รุ่งโรจน์ เพชรบูรณิน กล่าวว่า องค์ประกอบของเครือข่าย มีดังนี้

1. สมาชิก เครือข่ายจะต้องเริ่มต้นจากสมาชิก ซึ่งหากเครือข่ายมีสมาชิกมาก ต้องมีการจัดแบ่งหน้าที่เป็นคณะกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ในการจัดการ การประสานงาน
2. กรรมการ ผู้ประสานงานเพื่อให้เกิดการนำเครือข่าย จำเป็นต้องมีผู้ประสานงานเพื่อให้เกิดการจัดการที่มีต่อกระบวนการ ที่ทำให้สมาชิกสามารถนำพาเครือข่ายขับเคลื่อนไปด้วยพลังร่วม
3. เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ ต้องมีความชัดเจนของเป้าหมาย เพราะมีความสำคัญต่อการเข้าร่วมและคงอยู่ของสมาชิก ตลอดจนสามารถสนองตอบความต้องการหรือกิจการของตนเอง หรือองค์กร

4. กิจกรรม เครือข่ายต้องมีกิจกรรมต่อเนื่อง และเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543) กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ 7 ประการ คือ

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common Perception) หมายถึง การที่สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิด และการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา มีสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และมีความต้องการช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่าง เพื่อแก้ปัญหาคความเดือดร้อนบางอย่างที่เกิดขึ้น

2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common Vission) หมายถึง การมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกันและมีเป้าหมายที่จะดำเนินไปด้วยกัน จะช่วยทำให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทาความขัดแย้งจากมุมมองที่แตกต่างกันไป

3. มีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual Interest/Benefit) หมายถึง การที่สมาชิกแต่ละคนมาร่วมกัน เพื่อประสานผลประโยชน์และความต้องการซึ่งผลประโยชน์และความต้องการนั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ดังนั้นจึงมีการรวมตัวกันบนฐานผลประโยชน์ร่วมกัน ที่มากเพียงพอ และดึงดูดให้รวมเป็นเครือข่าย

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (All Stakeholder Participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิก มีความสำคัญต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมความคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขัน ดังนั้น สมาชิกในเครือข่ายควรเสริมสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของความเท่าเทียมกันและในฐานะหุ้นส่วนของเครือข่าย และควรสานต่อความสัมพันธ์ในแนวราบ

5. ขบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) หมายถึง สมาชิกในเครือข่ายก็ต้องเสริมสร้างกระบวนการทำงานของกันและกัน โดยที่ใช้จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งคอยช่วยเหลือฝ่ายหนึ่งที่มีจุดอ่อน ซึ่งจะทำให้เกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การเสริมสร้างต่อกันนั้นเกิดจากการรวมตัวเป็นเครือข่าย ซึ่งมีผลดีมากกว่าการไม่รวมตัวเป็นเครือข่าย

6. การพึ่งพิงร่วมกัน (Interdependence) คือการเติมเต็มในส่วนที่ขาดของแต่ละฝ่าย เนื่องจากแต่ละฝ่ายก็มีข้อจำกัดในขบวนการทำงานและมีความรู้และประสบการณ์ที่ต่างกัน

ดังนั้น จึงมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย

7. การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) หมายถึง การที่สมาชิกในเครือข่ายมีการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกและผลการปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกันนั้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย

ในปี พ.ศ. 2548 กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ สรุปลองค์ประกอบที่มีผลต่อการสร้างเครือข่ายเพื่อพัฒนาสังคม ว่าประกอบด้วย

1. การสร้างความตระหนัก (Awareness Creation) เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย คำถามที่สำคัญเหล่านี้จะเกิดขึ้น เช่น การเข้าร่วมเครือข่ายจะได้รับผลประโยชน์หรือเสียผลประโยชน์ด้านใดบ้าง และระยะเวลาเข้าร่วมเครือข่ายนานเท่าใดจึงจะได้รับผลประโยชน์

2. การติดต่อกับองค์กรที่เป็นสมาชิก (Contact with the Organization which is Going to be Members) หลังจากตัดสินใจเลือกองค์กรที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายได้แล้วก็เป็นขั้นตอนของการติดต่อเพื่อชักชวนให้เข้าร่วมเป็นเครือข่าย ซึ่งขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน โดยการสร้างความคุ้นเคย การยอมรับและความไว้วางใจ อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่าการเตรียมกลุ่ม (Pre-group)

3. การสร้างพันธกรณีร่วมกัน (Co-Operation on Mission Creation) เป็นขั้นตอนการสร้างความผูกพันต่อกันก่อนหน้าที่จะตกลงทำงานร่วมกัน โดยมีการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่มหรือองค์กรภายนอก เช่น การศึกษาดูงาน และการเชิญวิทยากรมาถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่า กลุ่มเรียนรู้

4. การพัฒนาความสัมพันธ์ (Relationship Development) เป็นขั้นตอนการเริ่มดำเนินกิจกรรมโดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์บทบาทสมาชิกในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่ากลุ่มกิจกรรม (Action group)

5. การทำกิจกรรมร่วม (Accompany on Activities) เมื่อผลงานเป็นที่ปรากฏองค์กรรู้สึกได้ว่าได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะแน่นแฟ้น ขึ้นไปพร้อม ๆ กับการเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งอาจแสดงออกในรูปของการขยายกิจกรรม หรือการขยายกลุ่มตามพื้นที่หรือลักษณะกิจกรรม

Starkey (1997) กล่าวว่า องค์ประกอบของการสร้างเครือข่าย มีดังนี้

1. วัตถุประสงค์ การจัดตั้งเครือข่ายต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ซึ่งสามารถกำหนดทิศทางของเครือข่าย กิจกรรมหลัก ประเภทของบุคคลและองค์กรที่จะเข้ามาเป็นสมาชิก

ของเครือข่าย การกำหนดวัตถุประสงค์ควรให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนด เพื่อป้องกันการครอบงำจากบุคคลบางกลุ่ม วัตถุประสงค์ของเครือข่ายควรมีการทบทวนเป็นระยะ ๆ เพื่อประเมินความก้าวหน้าว่าเครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด วัตถุประสงค์ยังคงมีความสำคัญและเหมาะสมต่อการทำงานของเครือข่ายในอนาคตหรือไม่ เครือข่ายควรมีการเตรียมตัวสำหรับการเปลี่ยนแปลง เช่น การปรับปรุงวัตถุประสงค์เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป หรือเมื่อเป้าหมายแรกบรรลุ เครือข่ายอาจมีการจัดหางบประมาณบางอย่าง เพื่อตอบสนองความต้องการบางสิ่งบางอย่างของสมาชิก หรือเมื่อประสบความสำเร็จ เครือข่ายก็ต้องปรับตัวอย่างรวดเร็วเพื่อจัดการกับวัตถุประสงค์ใหม่ หรืออาจสลายตัว เป็นต้น

2. กิจกรรมที่ชัดเจน เครือข่ายต้องริเริ่มกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่น่าสนใจ และเป็นประโยชน์ต่อสมาชิก พลังขับเคลื่อนของเครือข่ายจะดำรงอยู่ได้ด้วยกิจกรรมที่ทำให้สมาชิกของเครือข่ายดำเนินกิจกรรมเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือกัน เครือข่ายที่มีการแข่งขันกันสูง การดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายจะเกิดขึ้นในวงกว้าง ซึ่งบางกิจกรรมอาจดำเนินการโดยกลุ่มแกนนำ หรือ หลาย ๆ กิจกรรมอาจดำเนินการโดยสมาชิก

3. กลุ่มแกนนำที่พิจารณาตนเพื่อเครือข่าย แม้ว่าการมีส่วนร่วมในวงกว้างจะเป็นสิ่งสำคัญในการทำงานของเครือข่าย แต่ก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ของกลุ่มแกนนำของเครือข่ายที่พิจารณาตัวเข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการและส่งกำลังบำรุงให้กับสมาชิก บุคคลหรือองค์กรที่เป็นกลุ่มแกนนำต้องคิดว่าขณะนี้ตนเองทำหน้าที่ให้กับสมาชิกทั้งหมด ไม่ใช่ทำงานให้กับองค์กรตนเองเท่านั้น กลุ่มแกนนำต้องไม่ยึดติดกับกิจกรรมประจำวันของตนเองต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้เกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากบุคลากรหรือองค์กรที่พิจารณาตนหรือได้รับมอบหมายให้เป็นกลุ่มแกนนำควรมองความสำเร็จของเครือข่ายในฐานะที่เป็นเป้าหมายสำคัญของอาชีพและชีวิต กลุ่มแกนนำต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกเครือข่าย โดยการติดต่อสื่อสารกับสมาชิกทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สมาชิกสามารถติดตามความคิดเห็นและความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างทันท่วงที หากไม่มีการติดต่อกับกลุ่มแกนนำก็มีแนวโน้มที่จะมุ่งไปสู่การรวมศูนย์อำนาจและแยกตัวห่างจากสมาชิก

4. หลีกเลี่ยงการรวมศูนย์อำนาจจากการมอบอำนาจ เครือข่ายและกลุ่มแกนนำควรกำหนดเรื่องที่จะมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้สมาชิก เพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากการรวมศูนย์อำนาจมากเกินไป การครอบงำ การแยกตัวออกห่างจากสมาชิก ให้สมาชิกเป็นคณะทำงานประสานงานในเรื่องต่าง ๆ เครือข่ายไม่ควรให้สมาชิกตั้งความหวังไว้กับกลุ่มแกนนำมากเกินไป สมาชิกควรมีความรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม หรืออาจเสนอ

ตนเองเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของเครือข่าย ถ้าการดำเนินงานของเครือข่ายประสบความสำเร็จ ล้มเหลว สมาชิกควรตำหนิตนเองเท่า ๆ กับกลุ่มแกนนำ

5. การกระจายอำนาจที่ตั้งใจโดยองค์กรความช่วยเหลือ เครือข่ายที่จัดตั้ง โดยองค์กรแหล่งทุนและเครือข่ายด้านการวิจัยระหว่างประเทศ โดยทั่วไปมีจุดเริ่มต้น จากการมีเลขานุการและเจ้าหน้าที่ประจำและมีแนวโน้มที่จะเป็นเครือข่ายที่มีรูปแบบการดำเนินการภายใต้การกำกับของแหล่งทุน แต่เครือข่ายก็ควรมอบหมายงานและกระจายอำนาจให้กับสมาชิก ซึ่งอาจทำในลักษณะการเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถจัดกิจกรรมบางอย่างได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เป็นการช่วยให้สมาชิกมีประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมอย่างมืออาชีพ มีสถานภาพและความรับผิดชอบที่ดีขึ้น อีกทั้งยังช่วยให้เครือข่ายสามารถดำรงอยู่ได้เมื่อองค์กรแหล่งทุนปิดการช่วยเหลือ

6. หุ่นส่วนความเป็นเจ้าของ ความรู้สึกเป็นเจ้าของจะทำให้สมาชิกเกิดความรักและผูกพันกับเครือข่าย ซึ่งมีผลต่อกระบวนการตัดสินใจการเลือกกิจกรรมและความสำเร็จของเครือข่าย วิธีการทำงานของเครือข่ายควรดำเนินไปในลักษณะประชาธิปไตย และทำให้สมาชิกเกิดความรู้สึกว่าพวกเขาสามารถควบคุมหรือมีบทบาทในกิจกรรม โดยอาจกำหนดกรอบอย่างไม่เป็นทางการ เปิดโอกาสให้กลุ่มแกนนำและสมาชิกสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์คัดค้านหรือให้ความร่วมมือในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย ซึ่งเป็นการส่งเสริมความเป็นหุ้นส่วนเกิดการรวมพลังอันเป็นพื้นฐานสำคัญของความสำเร็จ เครือข่ายอาจมีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ระหว่างสมาชิกซึ่งรวมถึงการแข่งขันช่วงชิงทรัพยากรของเครือข่าย การได้เป็นเจ้าของจัดการประชุมการได้รับอุปกรณ์ฝึกอบรม การเป็นตัวแทนของเครือข่ายในคณะกรรมการบริหารเครือข่ายและการได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการเทคโนโลยีที่ทำให้ได้เปรียบในการแข่งขันกับองค์กรอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความสมานฉันท์และป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยกระหว่างสมาชิก เครือข่ายต้องมีการดำเนินกิจกรรมอย่างเปิดเผย และให้ความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย

7. ทรัพยากร เครือข่ายต้องการทรัพยากรเพื่อควมมีประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย เงินทุนไม่ใช่ทรัพยากรเพียงอย่างเดียวที่เครือข่ายต้องการ โดยจะเห็นได้จากเครือข่ายหลาย ๆ แห่งที่มีทรัพยากรมากมายแต่มีผลงานออกสู่สังคมน้อยมาก ในขณะที่เครือข่ายบางแห่งมีทุนไม่มาก แต่สามารถทำงานให้ปรากฏความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากสมาชิกมีความตั้งใจ เสียสละเวลาแรงงานและทรัพยากรส่วนตัวให้กับกิจกรรมของเครือข่าย ถ้าเครือข่ายได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกได้มากเท่าไร ก็จะมีพลังเข้มแข็งมาก

ขึ้นเท่านั้น เครื่องขายสามารถได้รับประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์กับองค์กรท้องถิ่น หรือ องค์กรระหว่างประเทศที่ช่วยให้เข้าถึงทรัพยากร อย่างไรก็ตามเครื่องขายต้องระมัดระวังไม่ให้ องค์กรที่ติดต่อด้านนั้น เข้ามาครอบงำรวบอำนาจการจัดการภายในเครื่องขาย เครื่องขายที่พึ่งพิง องค์กรที่ใช้เงินอุดหนุนเพียงอย่างเดียวมีแนวโน้มที่จะถูกรวบงำสูง เครื่องขายอาจต้องการการ อุปถัมภ์จากองค์กรภายนอกเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางในต่างประเทศโดยเฉพาะ ประเทศที่ใช้เงินตราในสกุลท้องถิ่น ดังนั้นเครื่องขายควรลดค่าใช้จ่ายเพื่อเดินทางโดยเครื่องบิน หรือไปต่างประเทศให้น้อยลงและมุ่งสร้างเครื่องขายในประเทศให้มากขึ้น หรือจัดการจัด ประชุมนานาชาติให้มาดำเนินการภายในหรือใกล้กับประเทศของตน เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย

8. ความเป็นไปได้และปัญหาในการเลี้ยงตนเอง เครื่องขายส่วนใหญ่ได้รับเงิน อุดหนุนจากบุคคลหรือองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือหนึ่งแห่งหรือมากกว่า โดยทางตรงหรือ ทางอ้อม อย่างไรก็ตามเครื่องขายบางแห่งก็สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น ขบวนการสหพันธ์ การเกษตรธรรมชาติระหว่างประเทศ (IFOAM-International Federation of Organic Agriculture Movement) ที่มีองค์กรแกนนำอยู่ในประเทศเยอรมัน เครื่องขายนี้ได้รับเงินอุดหนุน จากสมาชิก สมาชิกมักจะทำงานในองค์กรที่สนับสนุนให้มีการสร้างเครื่องขาย การยินยอมให้ สมาชิกใช้เวลาทำงานองค์กรไปทำงานให้กับเครื่องขายด้วย การตั้งเครื่องขายในองค์กรทำให้ เครื่องขายสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เนื่องจากสามารถใช้ทรัพยากรขององค์กร เช่น เจ้าหน้าที่ธุรการ โทรศัพท์ และเครื่องถ่ายเอกสาร เป็นต้น ในการทำงานของเครื่องขายได้ทำให้ เครื่องขายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์และเกิดประสิทธิภาพภายในระยะเวลาอันสั้น

9. สถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมายทำให้ เครื่องขายและผู้นำเครื่องขายได้รับการสนับสนุนและความไว้วางใจจากสมาชิกเครื่องขาย อีกทั้งยังสามารถดำเนินกิจกรรมได้กว้างขวาง การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมายสามารถดึงดูด การมีส่วนร่วมและทำให้ได้รับการอุดหนุนทางการเงินง่ายขึ้น ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า จำเป็นต้องยอมทำตามกฎหมายเสมอไป เครื่องขายที่ได้รับความร่วมมือและยอมรับ ย่อมมี ประสิทธิภาพมากกว่าเครื่องขายที่ถูกต้องด้านและกีดกันออกไปจากสังคม ความถูกต้องตาม กฎหมายสามารถทำได้โดยการทำให้ผู้ที่มีความเคารพนับถือจากสังคมเข้าร่วมในเครื่องขาย การใช้ชื่อที่ง่ายและใช้เครื่องหมายของเครื่องขายบ่อย ๆ ก็สามารถช่วยให้ได้รับการยอมรับ จากสังคมและกฎหมาย คุณภาพของข้อมูลข่าวสาร ประสิทธิภาพหรือเทคโนโลยีที่เครื่องขายมี การส่งเสริมหรือแลกเปลี่ยนก็มีผลต่อชื่อเสียงในระยะยาวของเครื่องขาย กลุ่มแกนนำของ เครื่องขาย ผู้ดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการและผู้เขียนเอกสารเผยแพร่ ควรมุ่งมั่นที่จะทำ

ข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ นั้นได้รับความเชื่อว่ามีคุณค่าถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ควรเป็นเพียงการสร้างลัทธิจักรวรรดินิยมทางวิชาการ เครื่องมือการวิจัยและพัฒนาไม่ได้ประโยชน์จากกลุ่มแกนนำที่มีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ มีวิธีการทำงานแบบตีเพื่อก่อ และมีการทำความเข้าใจกับสภาพความเป็นจริงในระดับรากหญ้าอย่างใกล้ชิด

10. การเชื่อมโยงและเสริมให้สมบูรณ์ เครื่องมือแต่ละเครื่องมือ ต่างมีวัตถุประสงค์โครงการ สมาชิก ระบบการบริหารจัดการที่แตกต่างกัน แต่ก็มีส่วนที่ซ้ำซ้อนกัน อยู่สะท้อนถึงขอบเขตและกลุ่มเป้าหมายของเครื่องมือ การเชื่อมโยงระหว่างเครื่องมือเป็นการเสริมความสมบูรณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งมีหลากหลายลักษณะ โดยอาจเป็นการเสริมในด้านภูมิศาสตร์ เช่นการเชื่อมโยงเครื่องมือที่ดำเนินการในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด จนกระทั่งถึงระดับประเทศเข้าด้วยกัน เป็นต้น การเชื่อมโยงเครื่องมือที่อยู่ในสาขาวิชาต่างกันเข้าด้วยกันเช่น วิทยาศาสตร์ด้านสัตว์ วิศวกรรมทางการเกษตร สังคมวิทยา ชนบท และการขนส่ง เป็นต้น

11. การติดตามและประเมินผลเครื่องมือ เครื่องมือต้องการการติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ไม่เพียงแต่ประเมินความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และแผนการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเท่านั้น แต่ควรมีการประเมินความก้าวหน้าและความสำเร็จของเครื่องมือเป็นระยะ ๆ ซึ่งการติดตามและประเมินผลเครื่องมือเป็นเรื่องยาก ดังนั้นกระบวนการกำหนดวิธีการและเครื่องชี้วัดประสิทธิภาพของกิจกรรมเครื่องมือ จึงเป็นเรื่องที่สมาชิกต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และกำหนดวิธีการ

12. การจัดการเครื่องมือ การจัดการเครื่องมือเป็นเรื่องซับซ้อน ความสำเร็จของเครื่องมือหลาย ๆ แห่งชี้ให้เห็นว่า เครื่องมือจำนวนมากสามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุผลสำเร็จ ได้ด้วยกลุ่มของผู้จัดการมือสมัครเล่นที่มีความกระตือรือร้น ซึ่งไม่เคยผ่านการอบรมด้านการจัดการมาก่อน อย่างไรก็ตามไม่จำเป็นที่เครื่องมือทั้งหมดต้องเรียนรู้ผ่านประสบการณ์หรือลองผิดลองถูก การจัดหลักสูตรฝึกอบรมสำหรับทำงาน หรือการจัดการเครื่องมือก็มีส่วนช่วยให้เครื่องมือสามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุผลสำเร็จได้

13. การเกี่ยวข้องกับผู้ใช้ประโยชน์ เครื่องมือมุ่งเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน จำเป็นต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้ใช้ประโยชน์เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างเครื่องมือ

ในปี พ.ศ. 2540 ศรีพอง ตระกูลกิจศิลป์ ได้สรุปว่าองค์ประกอบที่จะทำให้การทำงานร่วมกันของเครื่องมือประสบผลสำเร็จ นั้นจะต้องประกอบด้วย

1. การสร้างความผูกพันและความรับผิดชอบต่อการสร้างเครือข่าย เครือข่ายจะประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติงานให้ความร่วมมือ เครือข่ายต้องผ่านการพูดคุยวิเคราะห์ปัญหา และมีความพร้อมที่จะทำงานร่วมกัน
2. การเตรียมตัวเตรียมใจไว้ว่าการสร้างเครือข่ายต้องใช้เวลา หมายความว่าผู้บริหารต้องให้เวลากับการสร้างเครือข่าย หากไม่แน่ใจว่ามีเวลาเพียงพอหรือไม่ก็ควรสร้างเครือข่าย เพราะการมีเครือข่ายมีความหมายมากกว่าการมารวมกัน เพื่อทำงานให้สำเร็จตามเป้าหมายเฉพาะกิจเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์และมีความเคลื่อนไหวอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง
3. การเคารพและความไว้วางใจระหว่างกันเป็นสิ่งสำคัญ หากไม่ไว้วางใจในองค์กรหรือบุคคลที่จะเข้าไปสร้างเครือข่าย ควรเลิกความคิดเรื่องการสร้างเครือข่าย
4. โปรระลึกไว้เสมอว่าองค์กรที่ร่วมเป็นเครือข่าย จะต้องได้รับประโยชน์จากการสร้างเครือข่าย ดังนั้น การได้รับประโยชน์ร่วมกันจึงเป็นสิ่งจำเป็นและต้องทำความเข้าใจไว้ตั้งแต่แรก ท่านอาจจะต้องยอมเสียสละบางอย่าง เพื่อให้การทำงานของเครือข่ายประสบความสำเร็จ นอกจากนั้นองค์กรเครือข่ายต้องหมั่นสรุปบทเรียนการดำเนินกิจกรรมเพื่อวิเคราะห์หาจุดแข็งและจุดอ่อน
5. การสร้างเครือข่ายที่มีความจำเป็นต้องลงนามในสัญญา ต้องให้แน่ใจว่าเป็นสัญญาที่จัดทำอย่างรอบคอบ และหากมีปัญหาหรือข้อคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน ควรทำความเข้าใจกันให้เรียบร้อย เพราะหากลงนามในสัญญาแล้วก็ไม่ควรไปสนใจในสัญญานั้นอีก หากกลับไปตรวจสอบสัญญาแสดงว่า เริ่มมีปัญหาแล้ว
6. จำไว้เสมอว่าในช่วงการร่วมเป็นเครือข่ายหรือประสานงานนั้น สถานการณ์อาจมีการเปลี่ยนแปลง เราจึงควรตระหนักถึงปัญหาขององค์กรเครือข่ายและมีความยืดหยุ่นในการปรับแก้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป
7. ต้องแน่ใจว่าองค์กรของท่านและองค์กรที่เป็นเครือข่ายมีความคาดหวังที่ตรงกันตลอดระยะเวลาที่ตกลงดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เมื่อใดก็ตามที่มีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดไม่มีความสุขกับการดำเนินกิจกรรม แสดงว่า ความล้มเหลวของเครือข่ายกำลังรออยู่ข้างหน้า
8. ตระหนักในความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมในพื้นที่ และวัฒนธรรมองค์กร อย่าคาดหวังว่าองค์กรเครือข่ายจะสนองตอบต่อปัญหาเหมือนกับสิ่งที่ท่านต้องการเสมอไป
9. ตระหนักในความเป็นอิสระขององค์กรที่ร่วมเป็นเครือข่าย
10. รับผิดชอบความสำเร็จหรือความล้มเหลวร่วมกัน

ดังนั้นองค์ประกอบที่มีผลต่อการสร้างเครือข่าย จึงประกอบด้วย การสร้างความตระหนัก การติดต่อกับองค์กรที่เป็นสมาชิก การสร้างพันธมิตรร่วมกัน การพัฒนาความสัมพันธ์ และการทำกิจกรรมร่วมกัน

สรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายเป็นการดำเนินกิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยนการจัดกิจกรรมระหว่างสมาชิกเครือข่ายนั้น ๆ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมา ก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กรเครือข่าย โดยยึดหลักการทำงานร่วมกันบนพื้นฐานของความเท่าเทียม เคารพซึ่งกันและกันมากกว่าการเชื่อฟัง และปฏิบัติตามคำสั่งผู้มีอำนาจสั่งการ โดยองค์ประกอบที่มีผลต่อการสร้างเครือข่าย ประกอบด้วย การสร้างความตระหนัก การติดต่อกับองค์กรที่เป็นสมาชิก การสร้างพันธมิตรร่วมกัน การพัฒนาความสัมพันธ์ และการทำกิจกรรมร่วมกัน การสร้างเครือข่ายเกษตรกรรมรุ่นใหม่จึงมีผลต่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันกันของชุมชนภาคเกษตร ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งได้ในที่สุด

4. เป้าหมายเครือข่าย

อภิญญา เวชชัย (อ้างถึงใน นฤมล นิราทร. 2543) ได้กล่าวถึงเป้าหมายในการสร้างเครือข่าย ว่า มีดังนี้

1. เพื่อขยายวงความสัมพันธ์ให้กว้างขึ้น นำไปสู่การขยายกิจกรรม ขยายความช่วยเหลือเกื้อกูลที่มีต่อกัน ตลอดจนพัฒนาศักยภาพของแต่ละองค์กร ให้แสดงบทบาททั้ง “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” อย่างเหมาะสม
2. เพื่อสร้างขบวนการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันผ่านทาง การติดต่อกันโดยตรง ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้าร่วมในเครือข่าย
3. เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางวัตถุแก่กัน และยังเป็น การแบ่งปันทรัพยากรให้แก่กลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่า
4. เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารระหว่างองค์กร
5. เพื่อเป็นแหล่งสำหรับการทำงานสนับสนุนต่าง ๆ เปิดช่องให้สมาชิกเข้าถึงเรื่องนั้น ๆ ได้ในทุกแง่มุม เพื่อจะนำไปปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ของตนเองและยังทำให้เกิดการรวมหมู่ ที่มีพลังอิทธิพลมากกว่าองค์กรเดียวอย่างมากมาย
6. เป็นเวทีสำหรับการปฏิบัติงานรวมในพื้นที่
7. เพื่อนำไปสู่การสร้างแหล่งสะสมทุน เพื่อการพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ ใน

อนาคต

8. เพื่อเป็นการรวมตัวกันนำประเด็นปัญหาข้อร้องเรียนสู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือนำไปสู่ข้อเสนอหรือผลักดันนโยบายที่เหมาะสมมากกว่าเดิม

5. รูปแบบ และ ประเภทเครือข่าย

ในปี พ.ศ. 2546 รุ่งโรจน์ เพชรบุระฉนิน กล่าวว่ารูปแบบของเครือข่ายที่พิจารณาจาก ลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกและแกนกลางประสานเครือข่าย มี 3 รูปแบบ

1. รูปแบบรวมศูนย์ จะเป็นเครือข่ายที่องค์กรหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นสมาชิกมีความร่วมมือประสานงาน และมีความสัมพันธ์กับกลุ่มแกนกลางสูง ความเป็นเครือข่ายกันระหว่างสมาชิกมีน้อยมากหรือไม่มีเลย

2. รูปแบบกระจาย เป็นเครือข่ายขององค์กรแกนหรือกลุ่มแกนกลางประสานตลอดจนสมาชิกมีการติดต่อสื่อสารประสานงานร่วมมือซึ่งกันและกันกระจายการประสานงานเชื่อมประสานสัมพันธ์กันในระหว่างสมาชิกด้วยกัน และกับกลุ่มแกน ซึ่งกลุ่มแกนจะคอยทำหน้าที่อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้แก่สมาชิก

3. รูปแบบกระจายเชิงซ้อน เป็นเครือข่ายกระจายที่สมาชิกเครือข่าย สามารถติดต่อประสานงานความร่วมมือซึ่งกันและกัน และขยายการติดต่อไปยังกลุ่มหรือองค์กรอื่น ๆ ซึ่งกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นเครือข่ายซึ่งกันและกัน มีลักษณะเป็นเครือข่ายเชิงซ้อน โดยกลุ่มแกนหรือองค์กรแกนจะมีผู้ประสานงานหรือเลขานุการเครือข่ายหลายคน

พระมหาสุทนต์ อากาศโร (2547) ได้มีการแบ่งประเภทรูปแบบและลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่ายเพื่อสร้างความเข้าใจและมองเห็นภาพความเคลื่อนไหวของกลุ่มองค์กรเครือข่ายต่าง ๆ ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จากพัฒนาการของความเป็นเครือข่ายในสังคมไทยจะเห็นได้ว่ามีกระบวนการเกิดขึ้นของเครือข่ายในภาคส่วนต่าง ๆ มากมายทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และภาคประชาชน รวมทั้งในด้านแนวคิด กิจกรรม มีกระบวนการแบ่งประเภทและรูปแบบของเครือข่ายออกเป็นนัยต่าง ๆ ดังนั้นประเภทและรูปแบบของเครือข่ายจึงมีความแตกต่างกันไปตามนิยาม และกิจกรรมที่แต่ละกลุ่มหรือผู้ที่ใช้กิจกรรมเครือข่ายกำหนดขึ้น โดยในที่นี้จะกล่าวถึงเกณฑ์บางประการในการจัดประเภทและรูปแบบของเครือข่าย เพื่อให้เหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างการเรียนรู้ของทุกฝ่าย ดังนี้

1. เครือข่ายเชิงพื้นที่ (Area) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มองค์กรเครือข่ายที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของ

ทุกฝ่าย ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่นั้นสามารถจัดลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น อาทิ การแบ่งเครือข่ายตามประเภทการปกครองภาครัฐ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ การแบ่งพื้นที่ตามความสัมพันธ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เครือข่ายลุ่มแม่น้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี

2. เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (Issue Network) ได้แก่ เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่ มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้น ๆ อย่างจริงจังและพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมนั้น สามารถแบ่งลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายได้อย่างมากมายตามประเด็นกิจกรรมและความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน โดยไม่ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่ายเช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ และเครือข่ายยาเสพติด ฯลฯ

เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมนั้นส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากประเด็นปัญหา และความสนใจผู้ทำงานในกิจกรรมนั้น ๆ แล้วหาแนวร่วมและพัฒนาเครือข่ายขึ้นมา ดังนั้น กิจกรรมความสัมพันธ์ของเครือข่ายจึงเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของหลาย ๆ ฝ่ายที่ต้องการจะแก้ไขประเด็นปัญหาเหล่านั้นเป็นเครื่องมือในการพัฒนากิจกรรมโดยใช้วิธีที่หลากหลายในการสร้างโอกาสและแก้ไขปัญหา รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์แบบพหุภาคี ซึ่งมีข้อสังเกตว่าเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรมนี้ จะมีการตั้งชื่อเครือข่ายตามความหมายของการทำงานในประเด็นนั้น ๆ กิจกรรมการทำงานของเครือข่ายเชิงประเด็นส่วนใหญ่จะมีลักษณะการทำงานในแนวราบ เพราะเกิดจากความสนใจในประเด็นปัญหาเดียวกันของปัจเจกบุคคล กลุ่มองค์กร และเครือข่ายที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาที่เกิดขึ้น ในขณะที่โครงสร้างความสัมพันธ์มีทั้งแนวดิ่งและแนวราบ โดยจะมีองค์กรแม่ข่ายหรือหน่วยงานหลักที่ทำงานในด้านนั้น ๆ เป็นผู้ให้การสนับสนุนการทำงานของเครือข่ายย่อยในระดับพื้นที่ ซึ่งแต่ละเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่ต่างก็มีความเป็นอิสระในการดำเนินการกับประเด็นนั้น ภายใต้ศักยภาพของตนเอง ดังนั้น กิจกรรมและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาอาศัยกัน

3. เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจและการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจ และ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่าง ๆ ดังกล่าวมุ่งเน้นการทำงานภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ เป้าหมายหลักของ

หน่วยงานหรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ ลักษณะโครงสร้างของเครือข่ายประเภทนี้มีการก่อตัวตามภารกิจของกลุ่มผลประโยชน์ โดยกลุ่มผลประโยชน์อาจให้การสนับสนุนในการจัดตั้งเครือข่าย หรือเข้าไปเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และมีกระบวนการพัฒนาที่สอดคล้องกับภารกิจ กิจกรรมและเป้าหมายภารกิจของหน่วยงานนั้น ๆ ถ้าแต่ละฝ่ายเห็นความสำคัญของการรวมพลังเพื่อแก้ปัญหาในภาพรวม

ส่วนความสัมพันธ์ของเครือข่ายของภาครัฐจะมีโครงสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายอื่นในแนวคิด มีกระบวนการส่งเสริมให้เกิดการจัดตั้งให้กับเครือข่ายภาคประชาชนหรือภาคส่วนอื่น ๆ ที่เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งอาจมีการครอบงำในเรื่องของทุน ทรัพยากรและการบริหารจัดการ ส่วนเครือข่ายภาคประชาชนจะมีลักษณะความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันภายใต้ระบบความเชื่อและวัฒนธรรมชุมชน มีลักษณะความสัมพันธ์ในแนวราบที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันและการพึ่งพาอาศัย ในขณะที่เครือข่ายของภาครัฐกิจเอกชนจะมีรูปแบบความสัมพันธ์ในลักษณะการประสานงานและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายอื่น ๆ

ในปี พ.ศ. 2546 รุ่งโรจน์ เพชรบุระฉิน กล่าวไว้ว่าสามารถพิจารณารูปแบบและประเภทของเครือข่ายได้จากลักษณะความสัมพันธ์ของสมาชิกและแกนกลางประสานเครือข่ายดังนี้

1. การจำแนกตามพื้นที่ดำเนินงาน เช่นเครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล จังหวัด และระดับประเทศ
2. การจำแนกตามประเภทกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ยาเสพติด เป็นต้น
3. จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายแรงงาน เครือข่ายพิทักษ์สิทธิเด็กและสตรี เป็นต้น
4. จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ การจำแนกโดยใช้เกณฑ์นี้ทำให้เกิดเครือข่าย สองลักษณะ คือ เครือข่ายแนวตั้ง และเครือข่ายแนวนอน แนวตั้ง หมายถึงเครือข่ายที่โครงสร้างมีลักษณะเป็นช่วงชั้นความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรในเครือข่ายไม่เท่ากัน องค์กรที่มีสถานภาพสูงกว่าและอยู่ในฐานะผู้ให้ความช่วยเหลือแก่องค์กรที่เป็นลูกข่าย ส่วนเครือข่ายแนวนอน หมายถึง เครือข่ายที่โครงสร้างมีลักษณะความสัมพันธ์เป็นช่วงชั้นความสัมพันธ์ที่มีความเท่าเทียมกัน ลักษณะการแลกเปลี่ยนเป็นไปโดยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การติดต่อเครือข่ายเป็นการติดต่อระหว่างบุคคลหรือองค์กร หรืออาจจะมีองค์กรที่ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างเครือข่าย

Putnam (1968) ได้เสนอภาพของชุมชนที่มีการจัดระเบียบของสังคมที่เอื้อให้สังคมมีความสุขและความพึงพอใจในชีวิต ว่าเป็นชุมชนที่มีสมาชิกร่วมกัน มีความไว้วางใจต่อกัน (Social Trust) ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคม (Social Capital) ที่จะช่วยให้สังคมสามารถพัฒนาการจัดการต่าง ๆ เพื่อเอาชนะปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ โดยเมื่อชุมชนมีปัญหากเกิดขึ้น ชุมชนจะพยายามรวมกลุ่มเพื่อระดมทรัพยากรที่แต่ละฝ่ายมีมาใช้ร่วมกันเพื่อแก้ปัญหของแต่ละคน ชุมชนลักษณะเช่นนี้เรียกว่า เป็นชุมชนประชาสังคม (Civil Community) คนในชุมชนประชาสังคมรู้สึกว่าคุณเองมีพลัง ที่เข้ามากำหนดทางเลือกสาธารณะ คนในชุมชนไว้วางใจผู้อื่นและปฏิบัติตามกติกา ผู้นำชุมชนมีความซื่อสัตย์และมีความเสมอภาค มีความสัมพันธ์เป็นแบบแนวราบไม่ใช่แบบลำดับชั้น ชุมชนให้คุณค่ากับความสมานฉันท์ ทำงานเพื่อส่วนรวม การร่วมมือ คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบการคบหาวิสาสะ (Association Relationship) ลักษณะของความสัมพันธ์แบบนี้ จะนำไปสู่เครือข่ายการติดต่อสัมพันธ์ที่กว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยความเป็นเครือญาติหรือความคุ้นเคยกันแบบส่วนตัว การสร้างบรรทัดฐานความไว้วางใจซึ่งกันและกันขึ้นมาในการติดต่อสัมพันธ์กัน เพราะความไว้วางใจจะเป็นเสมือนน้ำหล่อเลี้ยงความร่วมมือของคนในชุมชน ยิ่งคนในชุมชนมีความไว้วางใจกันมากเท่าไร ก็จะมีความร่วมมือมากขึ้นเท่านั้น การสร้างความไว้วางใจทางสังคมสามารถทำได้โดยการสร้างบรรทัดฐานแบบใหม่ที่เรียกว่าบรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัยกัน (Norm of Reciprocal) และการสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน (Network of Civic Engagement)

การสร้างบรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัยกัน มีความเชื่อมโยงใกล้ชิดกับความหนาแน่นของเครือข่ายของการแลกเปลี่ยนทางสังคม ในชุมชนซึ่งคนมีความมั่นใจว่า ความไว้วางใจจะไม่ถูกขกเลิกหรือถูกเอาเปรียบ คนก็มักจะยินดีที่จะแลกเปลี่ยน ชีวิตชุมชนแบบประชาสังคมมีความราบรื่นเพราะมีความคาดหวังต่อคนอื่น ๆ จะปฏิบัติตามกติกา ย่อมมีแนวโน้มจะทำตามกติกา

การสร้างเครือข่ายให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน ความสัมพันธ์แบบวิสาสะ มีผลทำให้ผู้ที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กัน ได้สร้างนิสัยของความร่วมมือกัน สามารถผนีกกำลังทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่สมาชิกอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเท่าเทียม ทำให้คนสามารถพัฒนาทักษะที่จะร่วมมือกับผู้อื่น สร้างความรับผิดชอบร่วมกันในเรื่องต่าง ๆ ที่ต้องทำร่วมกันเป็นหมู่คณะ

6. แนวทางการสร้างพัฒนาเครือข่าย และคุณลักษณะของเครือข่ายที่ดี

ไพฑูริย์ วงศ์อนุตรโรจน์ (2544) พบว่า แนวทางการสร้างพัฒนาเครือข่ายประกอบไปด้วย ความสัมพันธ์แบบเครือข่าย เพื่อนบ้าน และพรรคพวกเพื่อนฝูง ความสัมพันธ์ผ่านกระบวนการประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อและวัฒนธรรม วัด โรงเรียน และโครงสร้างช่องทางการติดต่อสื่อสาร เป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่ความร่วมมือในชุมชน และความสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ นี้ ได้พัฒนาไปสู่กลุ่มที่เป็นทางการมากขึ้น ในการสร้างความสัมพันธ์กับภายนอกพบว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ของบุคคลดังกล่าว ที่จะเชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล องค์กร หรือหน่วยงานภายนอกกับชุมชน มีการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมของชุมชน สามารถแยกพิจารณาระดับความสัมพันธ์เป็น 3 ชั้น คือ ชั้นฐานความสัมพันธ์ของชุมชน ชั้นกลุ่มต่าง ๆ หรือพลเมืองที่ตื่นตัว ชั้นกลางหรือแกนนำ มีอิทธิพลต่อเครือข่ายทางสังคมของชุมชนคือความสัมพันธ์ที่หลากหลาย สถานภาพของแต่ละกลุ่มและบุคคล ผู้นำ ภูมิศาสตร์และทรัพยากร ศูนย์รวมจิตใจและสำนึกร่วมของคนในสังคม โครงสร้างและช่องทางในการติดต่อสื่อสาร ธรรมเนียมประเพณี ผลประโยชน์ร่วมกันกับความเข้าใจของคนในชุมชนและกระแสความคิดในสังคม

ในปี พ.ศ. 2533 ชาตชาย ณ เชียงใหม่ เสนอว่า คุณลักษณะของเครือข่ายที่ดีประกอบด้วย

1. ต้องเป็นการทำงานแบบดาวกระจาย ไม่รวมศูนย์ ตัวศูนย์กลางคือผู้ประสานงาน
2. องค์กรสมาชิกมีความเท่าเทียมกัน
3. มีความไว้วางใจกัน
4. มีการสื่อสารหลายทาง
5. มีกิจกรรมร่วมกันที่ต่อเนื่องเป็นผลประโยชน์ โดยได้รับความร่วมมือจากสมาชิก
6. มีการประสานทั้งแนวนอนและแนวตั้ง
7. มีแกนกลางที่มีประสิทธิภาพ

ทฤษฎีเครือข่าย เป็นแบบการพัฒนานวัตกรรมที่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ และการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกองค์กร โดยมองหาแนวคิดใหม่ ๆ หรือเทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยสร้างความร่วมมือหรือการทำงานร่วมกับองค์กรอื่น เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรม ซึ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับนวัตกรรมที่สำคัญมีอยู่ 3 ประการ ดังนี้ (ดิเรก ฤกษ์ห่วย, 2527)

1. สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม รวมทั้งสภาพทางภูมิศาสตร์
2. สมรรถภาพในการดำเนินงานของสถาบันที่เกี่ยวข้อง
3. บุคคลกลุ่มเป้าหมาย (Target Person) หรือผู้รับการเปลี่ยนแปลง (Client)

พื้นฐานทางสังคม พื้นฐานทางเศรษฐกิจ พื้นฐานการติดต่อ พื้นฐานด้านอื่น ๆ ที่มี

หลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับปรากฏการณ์วิทยาเชิงสังคม

ปรัชญาคือกิจกรรมในการแสวงหาความจริง ตามรากศัพท์กรีกเดิมคือ ความรัก (Philos) และความรู้ (Sophia) หรือความรัก (แบบเป็นมิตร) ในความรู้เมื่อกิจกรรมทางปรัชญาคือการแสวงหาความจริง ย่อมสามารถถามต่อไปได้ว่า ความจริงที่ปรัชญาค้นหาคือความจริงแบบใด หากมองย้อนกลับไปที่ปรัชญากรีก หรือปรัชญายุคกลาง เราจะพบว่าความจริงที่ปรัชญาค้นหา คือ ความจริงแบบองค์รวม หรือเป็นความรู้แบบองค์รวม (Knowledge of the Whole) การกล่าวเช่นนี้เท่ากับเป็นการบอกว่า ความจริงที่เราสามารถหาได้ด้วยประสบการณ์ ยังไม่สามารถเป็นความจริงแบบองค์รวมได้ กิจกรรมการหาความจริงของปรัชญายุคโบราณพยายามไปให้พ้นขอบเขตของประสาทสัมผัส เพื่อเข้าถึงความจริงสูงสุด เช่น ความจริงที่มีลักษณะเป็นสากล (Universality) เป็นวัตถุวิสัย (Objectivity) หรือแม้แต่เป็นอูตรภาวะ (Transcendence) ทำให้ปรัชญาเริ่มต้นค้นหาความจริงในเชิง อภิปรัชญา ก่อนที่จะนำไปสู่การถกเถียงเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

พจนานุกรมเชิงสารานุกรม Larousse (2544) อธิบายปรากฏการณ์วิทยา ว่าเป็นวิธีการทางปรัชญาที่มีเป้าประสงค์เพื่อศึกษา โครงสร้างเชิงอูตรภาวะของสำนึก และสาระของสัตว์ โดยการย้อนกลับไปที่ข้อมูลที่มีอยู่ในจิตสำนึก แม้ว่าสารานุกรมนี้จะมีใช้สารานุกรมเชิงปรัชญา แต่หากเราถือว่าสารานุกรมฉบับนี้เป็นประจวบเหมาะสำหรับผู้ไม่รู้จักปรัชญา เราก็จะสามารถกล่าวต่อไปได้ว่า การเข้าใจความพยายามทางปรัชญาของปรากฏการณ์วิทยา ย่อมตกอยู่ในเครือข่ายของการศึกษาเรื่องสำนึกเป็นแกนกลาง

สรุปโดยหลักการทั่วไป จุดเริ่มต้นของปรากฏการณ์วิทยาคือการไม่เห็นด้วยกับคำอธิบายด้านเดียวของศาสตร์ต่าง ๆ ที่มุ่งอธิบายโลกด้วยวิธีวิทยาบางประเภท ที่จะนำมา ซึ่งข้ออธิบายที่เป็น สากล และเป็นกลาง นอกจากนี้ยังต่อสู้กับความคิดของประสบการณ์นิยมที่มองประสบการณ์ของมนุษย์ในมิติเดียว ทั้งสองกระแสนี้ทำให้โลกแห่งชีวิตหายไปจากการไคร่ครวญทางปรัชญา ความพยายามของปรากฏการณ์วิทยาในเบื้องต้น คือการเรียกร้องเอาชีวิตของโลกกลับคืนมาสู่ปรัชญาอีกครั้งหนึ่ง

การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและหลักพุทธธรรมไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ศึกษา

การนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อทิศทางการพัฒนาประเทศ ในระยะแผนพัฒนาฯฉบับที่ 11 สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยยังต้องเผชิญกระแสการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ผันผวน ซับซ้อน และคาดการณ์ผลกระทบได้ยาก แม้ว่าในภาพรวมสังคมไทยมีภูมิคุ้มกันมากขึ้นในระดับหนึ่ง และมีภูมิคุ้มกันที่แข็งแกร่งแตกต่างกันไป ทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน และสังคม แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อการรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ประเทศต้องเผชิญกับความเสียหายหลายมิติ โดยเฉพาะความเสี่ยงจากการบริหารงานภาครัฐที่อ่อนแอ โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ไม่สามารถรองรับการเติบโตอย่างยั่งยืน ทั้งยังมีความเสี่ยงจากความเสื่อมถอยของค่านิยมที่ดั้งเดิมของสังคมไทย ความเสื่อมโทรมของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม รวมทั้งความเสี่ยงด้านความมั่นคงของประเทศ จึงจำเป็นต้องนำภูมิคุ้มกันที่มีอยู่ พร้อมทั้งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเสริมสร้างทุนที่มีอยู่ของประเทศให้เข้มแข็งทั้งทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม เพื่อเตรียมพร้อมให้ประเทศสามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯฉบับที่ 11 โดยยังคงยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา”รวมทั้ง “สร้างสมดุลการพัฒนา” ในทุกมิติ และขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกระดับ เพื่อให้การพัฒนาและบริหารประเทศเป็นไปในทางสายกลางมีความเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งมิติ ตัวคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง โดยมีการวิเคราะห์อย่าง“มีเหตุผล”และใช้หลัก “ความพอประมาณ” ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุ กับ จิตใจ ของคนในชาติอย่างสมดุล และระหว่างความสามารถในการพึ่งตนเอง กับความสามารถในการแข่งขันในเวทีโลก ความสมดุลระหว่างสังคมชนบท กับ สังคมเมือง มีการเตรียม “ระบบภูมิคุ้มกัน” ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายนอกและภายในประเทศ ทั้งนี้การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนใช้ “ความรู้” ในการพัฒนาต่าง ๆ ด้วยความรอบคอบ เป็นไปตามลำดับขั้นตอน สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย รวมทั้งการเสริมสร้างศีลธรรมและสำนึกใน “คุณธรรม” จริยธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ และดำเนินชีวิตด้วย “ความ

เพียร”อันจะเป็นภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน สังคม และ ประเทศชาติ

การกำหนดทิศทาง และยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงต้องเร่งสร้างภูมิคุ้มกันที่เพิ่มขึ้น ในมิติการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เพื่อป้องกันปัจจัยเสี่ยงที่สังคมไทยต้องเผชิญ และเสริมรากฐานของประเทศด้านต่าง ๆ ให้เข้มแข็ง ควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทย ให้มีคุณภาพก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลง มีโอกาสจากการเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม รวมทั้งสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจด้วยฐานความรู้ และความคิดสร้างสรรค์บนพื้นฐานการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม อันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศที่มั่นคงและยั่งยืน โดยการสร้างภูมิคุ้มกันในระยะต่าง ๆ ที่สำคัญ ดังนี้

1. การพัฒนาคนและสังคมไทยมุ่งสร้างภูมิคุ้มกัน ตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน ผู้สังคมที่มีคุณภาพสามารถจัดการความเสี่ยงและปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1.1 การสร้างความเป็นธรรมในสังคม ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ให้ทุกคนในสังคมไทยสามารถเข้าถึงบริการทางสังคมที่มีคุณภาพ มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ และโครงสร้างพื้นฐาน ในการสร้างอาชีพและรายได้ที่มั่นคง สามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้ระบบการบริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใส ยึดประโยชน์ของส่วนรวมและเปิดโอกาสให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วนในกระบวนการพัฒนาประเทศ

1.2 การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มีความพร้อมทั้งทางร่างกาย สติปัญญาและจิตใจ ที่สำคัญในคุณธรรม จริยธรรม มีความเพียร มีโอกาสและสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิต ควบคู่กับการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในสังคม และสถาบันทางสังคมให้เข้มแข็ง และเอื้อต่อการพัฒนาคน

2. การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในของประเทศให้เข้มแข็ง โดยใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ ให้ความสำคัญต่อการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ต่อกระแสการ

เปลี่ยนแปลงจากภายนอกประเทศ ประกอบด้วย

2.1 การสร้างความเข้มแข็งของภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหาร และพลังงาน ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่เป็นฐานการผลิตของภาคเกษตรให้เข้มแข็ง และสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน เพื่อให้ภาคเกษตรเป็นฐานการผลิตอาหารและพลังงานที่มีความมั่นคง โดยการเพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพการผลิตภาคเกษตร การสร้างความมั่นคงทางอาชีพและรายได้ ให้แก่เกษตรกร ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขณะเดียวกัน ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารและพลังงานชีวภาพ ทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน และประเทศ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้ภาคเกษตร สามารถพึ่งตนเองได้ และเผชิญกับปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ ได้อย่างมั่นคง

2.2 การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจบนฐานความรู้ ความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญา ภายใต้ปัจจัยสนับสนุนที่เอื้ออำนวยและระบบการแข่งขันที่เป็นธรรม มุ่งปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุน ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ทั้งภายในและภายนอกของประเทศ สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสาขาการบริการที่มีศักยภาพ พัฒนาอุตสาหกรรมสู่อุตสาหกรรมบนฐานความรู้เชิงสร้างสรรค์ และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ ควบคู่ไปกับการปฏิรูปกฎหมาย กฎ และ ระเบียบต่าง ๆ และบริหารจัดการเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เป็นฐานเศรษฐกิจของประเทศที่เข้มแข็ง และขยายตัวอย่างมีคุณภาพ

2.3 การสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาค เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม มุ่งเชื่อมโยงมิติของการพัฒนาเศรษฐกิจภายในของประเทศกับมิติของความร่วมมือกับประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นฐานของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน และมีภูมิคุ้มกันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาความร่วมมือระหว่างประเทศอย่างสร้างสรรค์ เตรียมความพร้อมประเทศไทยเข้าสู่ประชาคมอาเซียน และเสริมสร้างความเข้มแข็งของภาคี การพัฒนาภายในประเทศ ตั้งแต่ระดับชุมชน ท้องถิ่น ให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลง

3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน มุ่งบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เพียงพอต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศน์บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการดูแล รักษา และใช้ประโยชน์ ปรับกระบวนการทัศน์การพัฒนาและขับเคลื่อนประเทศไปสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรต่อ

สิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ เพื่อให้สังคมมีภูมิคุ้มกันสามารถสนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และยกระดับคุณภาพชีวิตให้คนในสังคมไทย

โดยสรุป การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 11 จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในด้านต่าง ๆ ให้แก่ครอบครัว ชุมชน สังคม และ ประเทศชาติ โดยใช้แนวคิดและทิศทางการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 พร้อมทั้งขยายการนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพจาก 3 ทุน คือ ทุนสังคม ทุนเศรษฐกิจ และ ทุนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็น 6 ทุน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและทุนทางวัฒนธรรม มาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูล โดยเฉพาะสร้างฐานทางปัญญาเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันให้กับคนและสังคมไทย เป็นสังคมที่มีคุณภาพ มีระบบเศรษฐกิจสีเขียวที่ใช้ความรู้และจุดแข็งของอัตลักษณ์ไทย ไปปรับโครงสร้างเศรษฐกิจบนฐานนวัตกรรมที่เข้มแข็ง เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกและเศรษฐกิจในภูมิภาคอย่างรู้เท่าทัน สร้างความยั่งยืนของภาคเกษตรและความมั่นคงของด้านอาหาร พลังงาน รวมทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างระบบธรรมาภิบาล และความสมานฉันท์ในทุกภาคส่วนและทุกระดับ เป็นฐานการพัฒนาประเทศที่มั่นคงและสมดุล มุ่งสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขและเป็นธรรม

1. การนำหลักพุทธธรรมไปปรับประยุกต์ใช้

ในการขับเคลื่อนนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น จำเป็นต้องอาศัยผู้นำที่มีคุณสมบัติภาวะความเป็นผู้นำ (Leadership) ชั้นสูง(บารมี) โดยองค์พุทธธรรมในการพัฒนาผู้นำและภาวะความเป็นผู้นำ ได้แก่ สัปปริสรธรรม ซึ่งหมายถึง หลักธรรมที่ทำให้คนเป็นสัตบุรุษ หรือ คุณธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดี ซึ่งประกอบ ด้วยหลักธรรม 7 ประการ คือ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุต. โศ. 2555)

1. ชัมมัชญตา หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักเหตุ คือรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต ในการปฏิบัติหน้าที่ หรือดำเนินกิจการงานต่าง ๆ รู้และเข้าใจในสิ่งที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติตามเหตุผล เช่น รู้ว่าตำแหน่งฐานะ อาชีพ การงานของตนมีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร มีอะไรเป็นหลักการ จะต้องทำอะไรอย่างไร จึงจะเป็นเหตุให้บรรลุถึงความสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ ดังนี้ เป็นต้น ตลอดจนถึงขั้นสูงสุดคือ รู้เท่าทันกฎธรรมหรือหลักความจริงของธรรมชาติเพื่อ

ปฏิบัติต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีจิตใจเป็นอิสระไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตนั้น

2. อุตัตถัญญา หมายถึง รู้ดำเนินชีวิตอย่างนั้น ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำรู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้นเพื่อประสงค์ได้ประโยชน์อะไรหรือควรจะได้บรรลุถึงผลหรือเป้าหมายอย่างไร ที่ให้มีหน้าที่ ตำแหน่ง ฐานะการงานอย่างนั้นเขากำหนดความมุ่งหมายอะไร กิจการงานที่ตนกระทำอยู่ในขณะนี้เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอย่างไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสีย เป็นต้น ตลอดจนขั้นสูงสุด คือรู้ความหมายของกตัตถกรรมคา และประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

3. อุตัตถัญญา หมายถึง รู้ตน คือรู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น ว่าโดย ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และ คุณธรรมเป็นต้น เป็นอย่างไร มีลักษณะแบบไหน และนำมาประพฤติกปฏิบัติให้เหมาะสมกับตน และกระทำให้สอดคล้องกับสภาพที่แท้จริงของตนที่จะทำให้สัมฤทธิ์ผล ตลอดจนรู้จักปรับปรุงแก้ไขตนเองให้เจริญก้าวหน้าและสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

4. มัตถัญญา หมายถึง รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร รู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด ในการปฏิบัติกิจการงานต่าง ๆ ตลอดจนรู้จักประมาณในการพักผ่อนหลับนอนและการสนุกสนานรื่นเริงต่าง ๆ ทำกิจการทุกอย่างด้วยความเข้าใจในวัตถุประสงค์เพื่อผลที่ดีอย่างแท้จริง มิใช่เพื่อเห็นแก่ความพอใจ ความชอบใจ หรือเอาแต่ใจตนเองเพียงอย่างเดียว

5. กาลัญญา หมายถึง รู้กาลคือรู้กาลเวลาอันเหมาะสม และรู้ระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจต่าง ๆ รู้จักแบ่งเวลาให้เหมาะสมในแต่ละกิจกรรมที่ตนกระทำ เช่น แบ่งเวลาเรียน เวลาทำงาน เวลาอ่านหนังสือ เวลาเล่น เวลาพักผ่อน เป็นต้น นอกจากนั้นจะต้องเป็นคนตรงต่อเวลา รับผิดชอบต่อเวลาที่ตนกำหนด ที่ตนได้วางแผนไว้ เพื่อผลสำเร็จที่มีต่อตนเองอย่างแท้จริง

6. ปริสัทถัญญา หมายถึง รู้ชุมชนรู้จักถิ่น รู้จักชุมชน รู้ในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติในท้องถิ่นของตน มีความรักและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นหรือชุมชนของตน เข้าใจและปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นหรือชุมชน ไม่รังเกียจหรือดูหมิ่นเหยียดหยามท้องถิ่นหรือชุมชนของตน ควรให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือหรือบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นหรือชุมชนของตน เป็นต้น รู้กิจที่ควรประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ กิจหรือปฏิบัติอย่างไร ควรสงเคราะห์อย่างไร

7. บุคคลัญญตา หมายถึงรู้บุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล ว่าแต่ละคนมีบุคลิกลักษณะ อุปนิสัย ความรู้ความสามารถและคุณธรรมที่แตกต่างกัน ควรจะรู้จักปฏิบัติต่อแต่ละบุคคลอย่างไร เช่นไร บุคคลไหนควรคบ ไม่ควรคบ บุคคลไหนที่เราควรให้ความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอน บุคคลไหนที่เราควรให้คำแนะนำ สั่งสอน ช่วยเหลือ เป็นต้น

จากที่กล่าวมา จะพบว่า หากเกษตรกรต้องการที่จะเป็นคนดีของสังคม เป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลอื่นสามารถดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ และมีชีวิตที่มีความสุข มีครอบครัวอบอุ่นสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ นั้น จะต้องยึดหลักสัปปริสธรรม 7 ประการนี้มาเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต จึงจะได้ชื่อว่า มีคุณสมบัติของความเป็นคนดีและเป็นคนที่มีความสุข

ทฤษฎีการพึ่งพาตนเอง

การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ตามความเหมาะสมกับสภาพและสิ่งแวดล้อม เมื่อชุมชนเข้มแข็งแล้วก็จะออกสู่สังคมภายนอกได้อย่างสะดวกในเรื่องนี้มีพระราชดำรัสว่า การพัฒนาประเทศต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้น โดยลำดับต่อไป การช่วยเหลือสนับสนุนประชาชนในการประกอบอาชีพให้ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ก่อนอื่นเป็นพื้นฐานนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งยวด เพราะผู้มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าระดับที่สูงขึ้นไปได้อย่างแน่นอน ส่วนการถือหลักที่จะส่งเสริมความเจริญให้ค่อยเป็นไปตามลำดับด้วยความรอบคอบ ระมัดระวัง และ ประหยัดนั้นก็เพื่อป้องกันความผิดพลาด ล้มเหลว และเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จได้อย่างแน่นอน

1. การพึ่งตนเอง

การพัฒนา คือ ให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้และอยู่ในสังคมได้ตามอัตภาพ พระราชดำรัสตอนหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ ในการช่วยเหลือแต่ละครั้งแต่ละกรณี จำเป็นที่เราจะต้องพิจารณาถึงความต้องการและความจำเป็นก่อน และต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่ช่วยให้เข้าใจด้วยว่า เขาอยู่ในฐานะอย่างไรสมควรที่จะได้รับความช่วยเหลืออย่างไร เพียงใด

อีกประการหนึ่ง ในการช่วยเหลือนั้นควรยึดหลักสำคัญว่า เราจะช่วยเขาเพื่อให้เขาสามารถช่วยตนเองได้ต่อไป โครงการฟุ้งตนเองมีหลายโครงการ เช่น โครงการธนาคารข้าว โครงการธนาคาร โค-กระบือ และ โครงการจัดพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ หุบกะพง อำเภอลำปาง จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

2. การส่งเสริมความรู้และเทคโนโลยีวิชาสมัยใหม่ที่เหมาะสม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า ชาวชนบทที่ขาดแคลนควรได้รับการส่งเสริม สนับสนุนให้มีความรู้ในสาขาวิชาที่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้ ละควรจะต้องรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่อาจนำไปใช้เพื่อเพิ่มพูนผลิตผล เพื่อให้ชาวชนบทได้เห็นตัวอย่างและเกิดความเชื่อมั่นในวิธีการพัฒนาที่ถูกต้องและเหมาะสม จึงได้พระราชทานพระราชดำริให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นสถานที่ศึกษาทดลอง และ แสวงหาความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ราษฎรอาจรับได้ และ นำไปปฏิบัติเองได้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริมีอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ได้แก่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อยู่ในพื้นที่ของพระราชนิเวศน์มฤคทายวัน ตำบลห้วยทราย และ ตำบลชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ศูนย์ศึกษาพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ศูนย์ศึกษาพัฒนาภูพาน บ้านนาแก ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ศูนย์ศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อำเภอค้อพะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์ศึกษาพัฒนาพิบูลทอง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา แต่ละศูนย์ มีหน่วยราชการเป็นหน่วยงานหลักในการประสานงาน และมีศูนย์สาขาในแต่ละพื้นที่สาขาของการพัฒนาทั้งโครงการ (บุญหลง ศรีกนก. 2556)

3. ทฤษฎีการพึ่งพา

เป็นแนวคิดของกลุ่ม Neo-Marxist Conflict Model ที่พิจารณาเรื่องทางเศรษฐกิจกับเรื่องทางสังคม และสถาบันการเมือง ว่าไม่อาจแยกพิจารณาจากกัน ระบบเศรษฐกิจจะต้องพิจารณาในวงกว้างออกไปคือ พิจารณาว่า เมือง มีส่วนกำหนดชนบทอย่างไร หรือประเทศด้อยพัฒนา ถูกกำหนดโดยประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างไร เครื่องมือวิเคราะห์ที่สำคัญในทฤษฎีนี้ มักจะใช้ระเบียบวิธีประวัติศาสตร์ โครงสร้าง สถาบันในการพิจารณา การที่ชาวชนบทถูกความจำเป็นบีบบังคับให้เข้าไปหางานทำในเมืองจะส่งผลให้เกิดการด้อยพัฒนาในชนบทขณะเดียวกัน ศูนย์กลางหรือเมืองจะเกิดการพัฒนาระบบเศรษฐกิจซึ่งเป็นระบบทุนนิยม จะเอาไร้เอาเปรียบแรงงานจากชนบท และดูดซับมูลค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจไปสู่เมือง ตลาดแรงงาน

จะถูกผูกขาด แรงงานจากชนบทจะทำอาชีพชั้นต่ำลงไปจากชาวเมือง และต้องอาศัยอยู่ในสลัม หรือที่ไม่เหมาะสมอื่น ๆ มีความแปลกแยก ไม่สามารถผสมผสานกับวิถีความเป็นอยู่ของชาวเมือง โดยพิจารณาจากการย้ายถิ่นในลักษณะที่เป็นผลของระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งในระดับชนบท ระดับเมืองศูนย์กลาง ระดับประเทศ และ ระดับระหว่างประเทศ ในลักษณะของระบบความสัมพันธ์แบบศูนย์กลางและปริมณฑล ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดย้ายถิ่นในแนวคิดนี้คือ มาตรการในการพัฒนาประเทศ หากเป็นการพัฒนาในลักษณะรวมศูนย์และพึ่งพา ก็จะทำให้เกิดการย้ายถิ่นมากขึ้นและเกิดการเอารัดเอาเปรียบระหว่างชนชั้น โดยการกดราคาผลผลิตการเกษตรให้ต่ำลง ในทางกลับกัน สินค้าอุตสาหกรรมกลับมีราคาสูง เป็นสาเหตุทำให้เกิดการย้ายถิ่นของชาวชนบท มาหางานทำในเมืองมากขึ้น

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเอง เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับบุคคล ครอบครัว และ ชุมชน ซึ่งต้องอาศัยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี หรือเทคนิควิธี วิชาการอย่างเหมาะสมกับ สภาพการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ชุมชนจึงต้องไม่หวังพึ่งหรือรอคอยความช่วยเหลือ แต่ฝ่ายเดียวและควรได้รับการปลูกฝังและพัฒนาจิตสำนึกในการพึ่งตนเองในทุก ๆ ด้าน

แนวคิดเกษตรยั่งยืน “วิถีเกษตรเพื่ออนาคต”

1. แนวโน้มการทำการเกษตรในเขตร้อน

ระบบการเกษตรในภูมิภาคเขตร้อนจะพึ่งพาธรรมชาติทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทักษะและสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ระบบการผลิตแบบพื้นบ้าน นี้จะเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก

พัฒนาการของระบบเกษตรพื้นบ้านเกิดขึ้นท่ามกลางการปฏิสัมพันธ์ระหว่าง วัฒนธรรมและนิเวศน์ท้องถิ่น เมื่อเงื่อนไขในท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไป มีประชากรหนาแน่นขึ้น หรือการแผ่เข้ามาของอิทธิพลต่างประเทศ ถ้าการปรับตัวไปตามเงื่อนไขใหม่เกิดขึ้นไม่รวดเร็ว พอ ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ก็จะเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งสังคมที่พึ่งพา ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์นั้นก็จะเสื่อมสลายลง ตัวอย่าง อาณาจักรเมโสโปเตเมีย อาณาจักรมายัน อาณาจักรเมดิเตอร์เรเนียน ปาเลสไตน์ อียิปต์ กรีซ และ โรม

การเปลี่ยนแปลงของภาคเกษตร มีแนวโน้มอยู่ 2 ทิศทาง คือ

1. การพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกมากเกินไป
2. การใช้แต่ทรัพยากรในท้องถิ่น โดยมีใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกเลย

วิธีการผลิตนี้ ไม่ใช่วิธีการผลิตที่ยั่งยืน เพราะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลง

2. ระบบเกษตรพื้นบ้าน : ระบบเกษตรพึ่งตนเอง

ระบบเกษตรพึ่งตนเอง ซึ่งอาศัยการผลิตจากภายนอกจำนวนไม่มากนัก ในพื้นที่เหล่านี้อาจมีการใช้ปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี และยากำจัดศัตรูพืชบ้าง แต่ก็จำกัดอยู่เฉพาะแต่ในหมู่เกษตรกรร่ำรวยไม่กี่คนและในพืชพาณิชย์ไม่กี่อย่าง

Wolf(1986) ได้เคยประเมินว่า มีประชาชนกว่า 1,400 ล้านคนหรือราว 1 ใน4 ของประชากรโลกที่มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาเกษตรยังชีพแบบพื้นบ้านนี้อยู่

การเกษตรในประเทศด้อยพัฒนาในภูมิภาคเขตร้อนจำนวนมากกำลังประสบปัญหาวงจรนิเวศ คือ ดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์ ดินไม่มีพืชปกคลุม ดินถูกกัดเซาะพังทลายปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ล่มสลาย

3. นัยความสำคัญต่อระบบเกษตรพื้นบ้านและเกษตรยั่งยืน

ในระบบเกษตรพื้นบ้านที่พึ่งตนเอง พืช-ต้นไม้-สัตว์ทั้งที่เลี้ยงและไม่เลี้ยง สิ่งเหล่านี้มิใช่เป็นแค่อาหาร แต่ยังมีบทบาททางนิเวศ ดังนั้นระบบการเกษตรพื้นบ้านจึงมีเสถียรภาพสูงและความต่อเนื่องมากกว่า ระบบเกษตรพึ่งตนเองนี้สามารถเปรียบได้กับระบบนิเวศธรรมชาติ ซึ่งชีวมวลทั้งหมดได้มาจากการหมุนเวียนภายในไร่นาที่รักษาความอุดมสมบูรณ์ของระบบให้คงเดิม และมีเสถียรภาพทางชีวภาพมาก

สรุปได้ว่า การเกษตรคือระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ซึ่งคนจะเป็นผู้ใช้ธรรมชาติมารับใช้ตนผ่านทางปัจจัยสี่ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และ ยารักษาโรค ดังนั้นคนและธรรมชาติจึงต้องพึ่งพาและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน คนจะดำรงอยู่ไม่ได้หากธรรมชาติขาดความสมดุล เมื่อเป็นเช่นนี้คนจึงต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติแต่เพียงพอดี ไม่มากหรือน้อยจนเกินไป เพื่อรักษาสมดุลทางธรรมชาติของระบบนิเวศไว้ให้การเกษตรสามารถเกื้อกูลการดำรงชีวิตอยู่ของคนต่อไป

รูปแบบและการพัฒนารูปแบบ

การวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายเกษตรกรรมภาคครัวเรือนครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. ความหมายของรูปแบบ

ความหมายของรูปแบบ คำว่ารูปแบบตรงกับคำว่า Model ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของ รูปแบบไว้ดังนี้ รูปแบบ หมายถึง โครงสร้างของความเกี่ยวข้องของหน่วยต่าง ๆ หรือตัวแปร ต่าง ๆ ดังนั้น รูปแบบจึงน่าจะมีมากกว่าหนึ่งมิติ หลายตัวแปร และตัวแปรต่าง ๆ มีความ เกี่ยวข้องซึ่งกันและกันในเชิงความสัมพันธ์และเชิงเหตุผล อุทุมพร จามรมาน (2542) และ เขียวดี วิบูลย์ศรี (2544) กล่าวว่า รูปแบบ คือวิธีการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ ตลอดทั้งจินตนาการที่มีต่อปรากฏการณ์หรือเรื่องราวใด ๆ ให้ปรากฏโดยใช้การ สื่อสารในลักษณะต่าง ๆ เช่น ภาพวาด ภาพเหมือน แผนภูมิ แผนผังต่อเนื่อง หรือสมการทาง คณิตศาสตร์ ให้สามารถเข้าใจได้ง่าย และในขณะเดียวกันก็สามารถนำเสนอเรื่องราว หรือ ประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างกระชับภายในหลักการอย่างมีระบบ ส่วน ทศนา แคมมณี (2545) ให้ความหมายของรูปแบบว่า รูปแบบเป็นรูปธรรมของความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งบุคคลแสดง ออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น เป็นคำอธิบาย เป็นแผนผัง ใดอะแกรม หรือแผนภาพ เพื่อช่วยให้ตนเองและบุคคลอื่นสามารถเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น รูปแบบเป็นเครื่องมือที่บุคคลใช้ เพื่อสืบสอบหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจ ในปรากฏการณ์ทั้งหลาย ส่วน รัตนะ บัวสนธิ์ (2552) กล่าวว่า ความหมายของรูปแบบจำแนกออกเป็น 3 ความหมาย ดังนี้ 1) แผนภาพหรือ แผนร่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ยังไม่สมบูรณ์เหมือนของจริง รูปแบบในความหมายนี้มักจะเรียก ทับศัพท์ในภาษาไทยว่า “โมเดล” ได้แก่ โมเดลบ้าน โมเดลรถยนต์ โมเดลเสื้อ เป็นต้น 2) แบบ แผนความสัมพันธ์ของตัวแปร หรือสมการทางคณิตศาสตร์ที่รู้จักกันในชื่อที่เรียกว่า Mathematical Model 3) แผนภาพที่แสดงถึงองค์ประกอบการทำงานของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง รูปแบบ ในความหมายนี้บางที่เรียกกันว่า ภาพย่อส่วนของทฤษฎีหรือแนวคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น รูปแบบการสอน รูปแบบการบริหาร รูปแบบการประเมิน เป็นต้น

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า รูปแบบ หมายถึง กรอบความคิดทางด้านหลักการ วิธีการ ดำเนินงาน และเกณฑ์ต่าง ๆ ของระบบ ที่สามารถมีลักษณะเป็นแนวทางในการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุความประสงค์ได้

2. ประเภทของรูปแบบ

รูปแบบสามารถจำแนกออกได้หลายประเภท ได้มีผู้จำแนกประเภทของรูปแบบไว้
ดังนี้

สมิธ และ คณะ (1980) จำแนกรูปแบบออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) จำแนกออกเป็น

1.1 รูปแบบคล้ายจริง (Iconic Model) มีลักษณะคล้ายของจริง เช่น
เครื่องบินจำลอง หุ่นไล่กา หุ่นตามร้านเสื้อผ้า

1.2 รูปแบบเสมือนจริง (Analog Model) มีลักษณะคล้ายปรากฏการณ์จริง
เช่น การทดลองทางเคมีในห้องปฏิบัติการ เครื่องบินจำลองที่บินได้ หรือ เครื่องฝึกหัดบิน เป็นต้น
รูปแบบชนิดนี้ มีความใกล้เคียงความจริงมากกว่าแบบแรก

2. รูปแบบเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Model) จำแนกออกเป็น

2.1 รูปแบบข้อความ (Verbal Model) หรือรูปแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative
Model) เป็นการใช้ข้อความปกติธรรมดาในการอธิบายโดยย่อ เช่น คำพรรณนาลักษณะงาน
คำอธิบายรายวิชา เป็นต้น Bertalanffy (1968) ผู้สร้างทฤษฎีระบบ กล่าวว่า การรูปแบบข้อความ
นั้น แม้บางครั้งจะเข้าใจยาก แต่ก็ยังดีกว่าไม่มีรูปแบบเสียเลย เพราะอย่างน้อยก็เป็นแนวทางใน
การสร้างรูปแบบประเภทอื่นต่อไป

2.2 รูปแบบทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) หรือ รูปแบบเชิง
ปริมาณ (Quantitative Model) เช่น สมการและโปรแกรมเชิงเส้น เป็นต้น Keeves (1988) ได้
จำแนกรูปแบบออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่

2.2.1 รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue Model) เป็นรูปแบบเชิง
กายภาพ ส่วนใหญ่ใช้ในด้านวิทยาศาสตร์ เช่น รูปแบบอะตอม สร้างขึ้นโดยใช้หลักการ
เปรียบเทียบโครงสร้างของรูปแบบให้สอดคล้องกับลักษณะที่คล้ายกันทางกายภาพ สอดคล้อง
กับข้อมูล ความรู้ที่มีอยู่ในลักษณะนั้นด้วย รูปแบบที่สร้างขึ้นต้องมียอดประกอบชัดเจน
สามารถนำไปทดสอบด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ และสามารถที่ในการหาข้อสรุปของ
ปรากฏการณ์ได้อย่างกว้างขวาง เช่นรูปแบบจำนวนนักเรียนในโรงเรียน สร้างขึ้นโดย
เปรียบเทียบกับลักษณะถังน้ำประกอบด้วย ท่อน้ำเข้า และท่อน้ำออก ปริมาณที่ไหลเข้าถัง
เปรียบเทียบกับได้กับจำนวนนักเรียนที่เข้าโรงเรียน อัตราการเกิด อัตราการย้ายเข้า อัตราการรับเด็ก
อายุต่ำกว่าเกณฑ์ ส่วนปริมาณน้ำไหลออกเปรียบเทียบกับได้กับ จำนวนนักเรียนที่ออกจาก
โรงเรียน เนื่องจากพันเกณฑ์การศึกษา การย้ายออก การจบการศึกษา สำหรับปริมาณน้ำที่เหลือ

ในถึงเปรียบเทียบได้กับจำนวนนักเรียนที่เหลืออยู่ในโรงเรียนเป็น จุดมุ่งหมายของรูปแบบนี้ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงจำนวนนักเรียนในโรงเรียน

2.2.2 รูปแบบเชิงข้อความ (Semantic Model) เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น และใช้ข้อความในการอธิบายเพื่อให้เกิดความกระจ่างมากขึ้น แต่จุดอ่อนของรูปแบบประเภทนี้คือ ขาดความชัดเจนแน่นอน ทำให้ยากแก่การทดสอบรูปแบบ แต่อย่างไรก็ตามได้มีการนำรูปแบบนี้มาใช้ในการศึกษามากเช่น รูปแบบการเรียนรู้ในโรงเรียน

2.2.3 รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) เป็นรูปแบบที่ใช้แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหรือตัวแปร โดยใช้สัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ ปัจจุบันมีแนวโน้มว่าจะนำไปในด้านพฤติกรรมศาสตร์มากขึ้น โดยเฉพาะในการวัดและประเมินผลทางการศึกษา รูปแบบลักษณะนี้ส่วนมากพัฒนามาจากรูปแบบเชิงข้อความ

2.2.4 รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Model) เป็นรูปแบบที่เริ่มจากการนำเทคนิคการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis) ในการศึกษาเกี่ยวกับพันธุศาสตร์ รูปแบบเชิงสาเหตุนี้ทำให้สามารถศึกษารูปแบบเชิงข้อความที่มีตัวแปรสลับซับซ้อนได้ แนวคิดที่สำคัญของรูปแบบนี้คือต้องสร้างขึ้นจากทฤษฎีที่เกี่ยวข้องหรืองานวิจัยที่มีมาแล้ว รูปแบบจะต้องเขียนในลักษณะสมการเส้นตรง แต่ละสมการแสดงความสัมพันธ์เชิงเหตุเชิงผลระหว่างตัวแปร จากนั้นมีการเก็บรวบรวมข้อมูลในสภาพการณ์ที่เป็นจริง เพื่อทดสอบรูปแบบ รูปแบบเชิงสาเหตุนี้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1) รูปแบบระบบเส้นเดียว (Recursive Model) เป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรด้วยเส้นโยงที่มีทิศทางของการเป็นสาเหตุในทิศทางเดียว โดยไม่มีความสัมพันธ์ย้อนกลับ

2) รูปแบบระบบเส้นคู่ (Non-Recursive Model) เป็นรูปแบบที่แสดงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปร โดยทิศทางความสัมพันธ์ของตัวแปรภายในตัวแปรหนึ่งอาจเป็นตัวแปรเชิงสาเหตุและเชิงผลพร้อมกันจึงมีทิศทางความสัมพันธ์ย้อนกลับ

ในปี พ.ศ. 2538 เสรี ชัดแจ้ง ได้จำแนกรูปแบบออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. รูปแบบเชิงกายภาพ (Physical Model) จำแนกออกเป็น

1.1 รูปแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model of) เช่น รูปแบบเครื่องบินที่สร้างเหมือนจริง แต่มีขนาดย่อ

1.2 รูปแบบสำหรับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model for) เป็นรูปแบบจำลองที่ ออกแบบไว้เพื่อเป็นต้นแบบในการผลิตสินค้า ต้องสร้างรูปแบบเท่าของจริงขึ้นมาก่อนแล้วจึง ผลิตสินค้าตามรูปแบบนั้น

2. รูปแบบเชิงความคิด (Conceptual Model) จำแนกออกเป็น

2.1 รูปแบบเชิงแนวคิดของสิ่งหนึ่งสิ่งใด (Conceptual Model of) เป็น รูปแบบหรือแบบจำลองที่สร้างขึ้นโดยจำลองมาจากทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว เช่น รูปแบบที่สร้างมา จากทฤษฎีการคงอยู่ของนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

2.2 รูปแบบเชิงแนวคิดเพื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด (Conceptual Model for) เป็น รูปแบบที่สร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายทฤษฎี หรือ ปรัชญาการกระทำ เช่น รูปแบบที่สร้างขึ้นมาจากทฤษฎี การคัดสรรตามธรรมชาติ เพื่อนำไปอธิบายทฤษฎีการคงอยู่ของนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

จากการศึกษาประเภทของรูปแบบ สรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของรูปแบบ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการอธิบายรูปแบบนั้น ๆ

3. องค์ประกอบของรูปแบบ

มีผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของรูปแบบ ดังนี้ วาโร เฟ็งสวัสต์ (2553)

Brown and Moberg (1980) ได้สังเคราะห์รูปแบบขึ้นมาจากแนวคิดเชิงระบบ (System Approach) กับหลักการบริหารตามสถานการณ์ (Contingency Approach) กล่าวว่า องค์ประกอบของรูปแบบประกอบด้วย 1) สภาพแวดล้อม (Environment) 2) เทคโนโลยี (Technology) 3) โครงสร้าง (Structure) 4) กระบวนการจัดการ (Management Process) และ 5) การตัดสินใจในสิ่งการ (Decision Making)

สมบูรณ์ ศิริสรธร (2547) ได้พัฒนารูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำของ คณบดีผลการศึกษาพบว่า รูปแบบมีองค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) คุณลักษณะภาวะ ผู้นำของคณบดีที่ต้องพัฒนา 2) หลักการและแนวคิดกำกับรูปแบบ และวัตถุประสงค์ทั่วไปของ รูปแบบ 3) กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะ ภาวะผู้นำของคณบดี ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอน เนื้อหาการพัฒนา วิธีการและกิจกรรมการพัฒนา วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม และผลที่ต้องการ และ 4) แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ เน้นไขความสำเร็จ และตัวบ่งชี้ความสำเร็จของรูปแบบ

ชนกนารถ ชื่นเชย (2550) ได้พัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาต่อเนื่องใน สถาบันอุดมศึกษาเอกชน พบว่า รูปแบบมีองค์ประกอบ 8 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ปรัชญาและ หลักการของการศึกษาต่อเนื่อง 2) กลุ่มเป้าหมายของการจัดการศึกษาต่อเนื่อง 3) จุดมุ่งหมาย ของการจัดการศึกษาต่อเนื่อง 4) โครงสร้างระบบบริหารของการศึกษาต่อเนื่อง 5) หลักสูตร

การเรียนการสอนของการศึกษาต่อเนื่อง 6) การบริหารและการจัดการศึกษา 7) กลุ่มเป้าหมาย และ 8) การมีส่วนร่วมของพ่อแม่และชุมชน

สรุปได้ว่า การกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบ ว่าประกอบด้วยอะไร จำนวนเท่าใด มีโครงสร้างและความสัมพันธ์กันอย่างไร ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ ปัจจัย หรือตัวแปรต่าง ๆ ที่กำลังศึกษาซึ่งจะออกแบบตามแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และหลักการพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบนั้น ๆ เป็นหลัก

4. ลักษณะของรูปแบบที่ดี

ในปี พ.ศ. 2553 วาโร เฟ็งส์วัสต์ สรุปว่ารูปแบบที่ดีควรมีลักษณะ ดังนี้

1. รูปแบบควรประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างตัวแปรมากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงธรรมดา อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงก็มีประโยชน์ในช่วงของการพัฒนารูปแบบ
2. รูปแบบควรนำไปสู่การทำนายผลที่ตามมา ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยทดสอบรูปแบบแล้วปรากฏว่าไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์รูปแบบนั้นต้องถูกยกเลิก
3. รูปแบบควรอธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของเรื่องที่ศึกษาได้อย่างชัดเจน
4. รูปแบบควรเป็นเครื่องมือในการสร้างความคิดรวบยอด (Concept) ใหม่ และการสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรใหม่ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ในเรื่องที่กำลังศึกษา
5. รูปแบบในเรื่องใดจะเป็นเช่นไร ขึ้นอยู่กับกรอบทฤษฎีในเรื่องนั้น ๆ

5. การพัฒนารูปแบบ

ได้มีผู้กล่าวถึงกระบวนการและขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบ ไว้ดังนี้

Willer (1986) กล่าวว่า การพัฒนารูปแบบโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่

- 1) การสร้าง (Construct) รูปแบบ และ
- 2) การหาความเที่ยงตรง (Validity) ของรูปแบบ

บุญส่ง หาญพานิช (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย” โดยดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติความรู้ องค์ความรู้ และบริหารจัดการศึกษาของไทย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการความรู้ กระบวนการจัดการความรู้ โครงสร้าง

พื้นฐานของการบริหารจัดการความรู้ โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์
 อธิการบดี และการสอบถามผู้บริหารระดับผู้อำนวยการขึ้นไป 2) การจัดทำร่างรูปแบบการ
 บริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทยโดยนำผลสรุปจากการวิเคราะห์สาระจากการ
 สัมภาษณ์อธิการบดีและจากการวิเคราะห์แบบสอบถาม นำมาสรุปเป็นข้อค้นพบเพื่อใช้เป็นฐาน
 ในการสร้างรูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย และ 3) การ
 ตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบการบริหารจัดการความรู้ใน
 สถาบันอุดมศึกษาไทยโดยผู้ทรงคุณวุฒิ หลังจากนั้นจึงปรับปรุงแก้ไขรูปแบบการบริหาร
 จัดการความรู้ตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

วิสุทธิ์ วิจิตรพัชรภรณ์ (2547) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการจัด
 การศึกษาแบบกระจายอำนาจสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ
 พ.ศ. 2542” โดยแบ่งการวิจัยออกเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย
 โดยศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การศึกษาสภาพและปัญหา
 การศึกษาแบบกระจายอำนาจในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา
 ต้นแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของสถานศึกษาและ
 สัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 3) การสร้างรูปแบบการจัดการศึกษา
 แบบกระจายอำนาจในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน 4) การศึกษาความเหมาะสมและความเป็นไปได้
 ของรูปแบบโดยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และ 5) การปรับปรุงและนำเสนอรูปแบบการจัด
 การศึกษาแบบกระจายอำนาจในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

สมบุญ สิริสรรหิรัญ (2547) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการพัฒนา
 คุณลักษณะผู้นำของคณบดี” โดยดำเนินการวิจัยเป็น 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดกรอบ
 แนวคิดในการวิจัยโดยศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การศึกษา
 วิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์
 3) การศึกษาและประมวลความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ 4) การพัฒนา รูปแบบการพัฒนา
 คุณลักษณะผู้นำของคณบดี 5) การตรวจสอบและประเมินความเหมาะสมและความเป็นไป
 ได้ของรูปแบบจากผู้ทรงคุณวุฒิ และ 6) การปรับปรุงรูปแบบและนำเสนอรูปแบบพัฒนา
 ลักษณะภาวะผู้นำของคณบดี

กฤษณผล จันทรพรหม (2548) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบมหาวิทยาลัยเสมือน
 จริงที่เหมาะสมสำหรับสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย” โดยดำเนินการวิจัยเป็น 4 ขั้นตอน
 ได้แก่ 1) การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบมหาวิทยาลัยเสมือนจริง โดยศึกษา

หลักการ แนวคิด ทฤษฎี จากเอกสาร ตำรา บทความวิจัย ฐานข้อมูล อินเทอร์เน็ตออนไลน์ทั้งในและต่างประเทศ และความคอบเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยเสมือนจริง 2) การสังเคราะห์รูปแบบ องค์ประกอบ โครงสร้างของรูปแบบมหาวิทยาลัยเสมือนจริง โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบเดลฟายเพื่อรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ 10 คน จำนวน 3 รอบ และ 3) การทดสอบความเหมาะสมของรูปแบบมหาวิทยาลัยเสมือนจริงสำหรับสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยที่พัฒนาขึ้นในขั้นตอนที่ 3 มาจัดทำเป็นแบบสอบถามเพื่อนำไปสำรวจความคิดเห็นของผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาเกี่ยวกับความเหมาะสมของรูปแบบ หลังจากนั้น จึงกำหนดรูปแบบมหาวิทยาลัยเสมือนจริงที่เหมาะสมสำหรับสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย

ชนกนารถ ชื่นเชย (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการศึกษาต่อเนื่องในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน” โดยดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การวิเคราะห์และการสังเคราะห์รูปแบบการศึกษาต่อเนื่องสำหรับสถาบันอุดมศึกษาเอกชน โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2) การนำข้อมูลจากการศึกษามาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อพัฒนาเป็นกรอบของรูปแบบในการจัดการศึกษาต่อเนื่องของสถาบันอุดมศึกษาเอกชน 3) การศึกษาความเหมาะสมและเป็นไปได้โดยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาต่อเนื่องในสถาบันอุดมศึกษาจำนวน 19 คน โดยใช้เทคนิคการวิจัยแบบเดลฟาย และ 4) การตรวจสอบประสิทธิภาพและความเหมาะสมของรูปแบบการจัดการศึกษาต่อเนื่องในสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่พัฒนาขึ้นในขั้นตอนที่ 3 มาจัดทำเป็นแบบสอบถามเพื่อนำไปใช้ในการสำรวจความคิดเห็นของผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาเอกชนเกี่ยวกับความเหมาะสมขององค์ประกอบของรูปแบบการจัดการศึกษาต่อเนื่อง หลังจากนั้นจึงกำหนดรูปแบบการจัดการศึกษาต่อเนื่องจากองค์ประกอบที่พัฒนาขึ้น

พรจันทร์ พรศักดิ์กุล (2553) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “รูปแบบกระบวนการงบประมาณของโรงเรียนที่บริหารงบประมาณแบบใช้โรงเรียนเป็นฐานในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน” โดยดำเนินการวิจัยเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดกรอบแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการงบประมาณ โดยการวิเคราะห์เอกสารและฐานข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต 2) การศึกษากระบวนการงบประมาณและการมีส่วนร่วมในกระบวนการงบประมาณของสถานศึกษาที่ดำเนินการในปัจจุบัน โดยสอบถามความคิดเห็นของผู้อำนวยการสถานศึกษาและรองผู้อำนวยการสถานศึกษาที่รับผิดชอบงานงบประมาณ วิเคราะห์เอกสารงบประมาณของโรงเรียนและสอบถามความคิดเห็นของผู้ปกครอง คณะกรรมการ ประธานกรรมการสถานศึกษา 3) การจัดทำร่างรูปแบบกระบวนการ

งบประมาณของโรงเรียนที่บริหารงบประมาณแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน 4) การประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของร่างรูปแบบ โดยสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ 5) การปรับปรุงรูปแบบและนำเสนอรูปแบบกระบวนการงบประมาณของโรงเรียนที่บริหารงบประมาณโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

อัมพร พงษ์กังสนานันท์ (2550) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนา รูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต” โดยดำเนินการวิจัยเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างรูปแบบ ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากทฤษฎี เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ โดยใช้เทคนิคเดลฟายแบบปรับปรุง (Modified Delphi Techniques) และ 2) การประเมินรูปแบบ ประกอบด้วยการประเมินรูปแบบเพื่อศึกษาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำรูปแบบไปปฏิบัติในสถานศึกษา และการเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและผู้บริหารสถานศึกษาที่มีต่อการพัฒนารูปแบบ

จากการศึกษาแนวคิดและการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบ สามารถสรุปได้ว่าการพัฒนารูปแบบแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างหรือพัฒนารูปแบบ 2) การตรวจสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบ ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างหรือพัฒนารูปแบบ

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยจะสร้างหรือพัฒนารูปแบบขึ้นมาก่อน เป็นรูปแบบตามสมมติฐาน (Hypothesis Model) โดยศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ผู้วิจัยอาจศึกษารายกรณีหน่วยงานที่ดำเนินการในเรื่องนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งผลการศึกษานำมาใช้กำหนดองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ ภายในรูปแบบ รวมทั้งลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรเหล่านั้น หรือลำดับก่อนหลังของแต่ละองค์ประกอบในรูปแบบ ดังนั้นการพัฒนารูปแบบในขั้นตอนนี้ต้องอาศัยหลักการของเหตุผลเป็นสำคัญ ซึ่งโดยทั่วไปการศึกษาในขั้นตอนนี้จะมีขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

1.1 การศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำสารสนเทศที่ได้มาวิเคราะห์เป็นร่างกรอบความคิดการวิจัย

1.2 การศึกษาจากบริบทจริง ในขั้นตอนนี้การจะดำเนินการได้หลายวิธี ดังนี้

1.2.1 การศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินการในปัจจุบันของหน่วยงาน โดยศึกษาความคิดเห็นจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Stakeholder) ซึ่งวิธีการศึกษาอาจจะใช้

การสัมภาษณ์ การสอบถาม การสำรวจ การสนทนากลุ่ม เป็นต้น

1.2.2 การศึกษารายกรณี (Case Study) หรือพหุกรณี หน่วยงานที่ประสบความสำเร็จหรือมีแนวปฏิบัติที่ดีในเรื่องที่ศึกษา เพื่อนำมาเป็นสารสนเทศที่สำคัญในการพัฒนารูปแบบ

1.2.3 การศึกษาข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิ วิธีศึกษาอาจจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นต้น

1.3 การจัดทำรูปแบบ ในขั้นนี้ผู้วิจัยจะใช้สารสนเทศที่ได้จากข้อ 1.1 และ 1.2 มาวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยเพื่อนำมาจัดทำรูปแบบ อย่างไรก็ตามในงานวิจัยบางเรื่องนอกจากจะศึกษาตามขั้นตอนที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยยังอาจจะศึกษาเพิ่มเติมโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบเดลฟาย (Delphi Technique) หรือการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในการพัฒนารูปแบบก็ได้

ขั้นตอนที่ 2 การทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบ

ภายหลังที่ได้พัฒนารูปแบบในขั้นตอนแรกแล้ว จำเป็นที่จะต้องทดสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบดังกล่าว เพราะรูปแบบที่พัฒนาขึ้นถึงแม้จะมีรากฐานมาจากทฤษฎีแนวความคิดรูปแบบของบุคคลอื่น และผลการวิจัยที่ผ่านมา แต่ก็ยังเป็นเพียงรูปแบบตามสมมติฐาน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องตรวจสอบความเที่ยงตรงของรูปแบบว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ เป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพตามที่มุ่งหวังหรือไม่ การเก็บข้อมูลในสถานการณ์จริงหรือทดลองใช้รูปแบบ ในสถานการณ์จริง จะช่วยให้ทราบอิทธิพลหรือความสำคัญขององค์ประกอบย่อยหรือตัวแปรต่าง ๆ ในรูปแบบ ผู้วิจัยอาจปรับปรุงรูปแบบโดยการตัดองค์ประกอบหรือตัวแปรที่พบว่าไม่มีอิทธิพล หรือมีความสำคัญน้อยออกจากรูปแบบ ซึ่งจะทำให้ได้รูปแบบที่มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

การทดสอบรูปแบบอาจกระทำได้ใน 4 ลักษณะ ดังนี้ (วาโร เฟ็งสวัสดิ์, 2553)

2.1 การทดสอบรูปแบบด้วยการประเมินตามมาตรฐานที่กำหนด การประเมินที่พัฒนาโดย The Joint Committee on Standard of Education Evaluation ภายใต้การดำเนินงานของ Stufflebeam และคณะ ได้นำเสนอหลักการประเมินเพื่อเป็นบรรทัดฐานของกิจกรรมการตรวจสอบรูปแบบ ประกอบด้วยฐาน 4 ด้าน (สุวิมล ว่องวานิช, 2549) ดังนี้

2.1.1 มาตรฐานความเป็นไปได้ (Feasibility Standard) เป็นการประเมินความเป็นไปได้ในการปฏิบัติจริง

2.1.2 มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ (Utility Standard) เป็นการประเมินการตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้รูปแบบ

2.1.3 มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standard) เป็นการประเมินความเหมาะสมทั้งในด้านกฎหมายและศีลธรรมจรรยา

2.1.4 มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม (Accuracy Standard) เป็นการประเมินความน่าเชื่อถือ และได้สาระครอบคลุมครบถ้วนตามความต้องการอย่างแท้จริง

2.2 การประเมินรูปแบบด้วยการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ การทดสอบรูปแบบในบางเรื่องไม่สามารถทำได้โดยข้อมูลเชิงประจักษ์ ด้วยการประเมินค่าพารามิเตอร์ของรูปแบบ หรือการดำเนินการทดสอบรูปแบบด้วยวิธีการทางสถิติ แต่งานวิจัยบางเรื่องนั้นต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าการใช้ตัวเลขแล้วสรุป ซึ่ง Eisner (1976) ได้เสนอแนวคิดของการทดสอบหรือประเมินรูปแบบโดยใช้ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยมีแนวคิด ดังนี้

2.2.1 การประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จะเน้นการวิเคราะห์และวิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่ถูกพิจารณา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไปแต่อาจจะผสมผสานกับปัจจัยต่าง ๆ ในการพิจารณาเข้าด้วยกันตามวิจรณ์ญาณของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับข้อมูลคุณภาพ ประสิทธิภาพ และความเหมาะสมของสิ่งที่จะทำการประเมิน

2.2.2 รูปแบบการประเมินที่เป็นความชำนาญเฉพาะทาง (Specialization) ในเรื่องที่จะประเมินโดยพัฒนามาจากแบบการวิจารณ์งานศิลปะ (Art Criticism) ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้วินิจฉัย เนื่องจากเป็นการวัดคุณค่าที่ไม่อาจประเมินด้วยเครื่องวัดใด ๆ และต้องใช้ความรู้ความสามารถของผู้ประเมินอย่างแท้จริง แนวคิดนี้ได้นำมาประยุกต์ใช้ในทางการศึกษาระดับสูงมากขึ้น ดังนั้นในวงการศึกษานิยมนำรูปแบบนี้มาใช้ในเรื่องที่ต้องการความลึกซึ้งและความเชี่ยวชาญเฉพาะ

2.2.3 รูปแบบที่ใช้ตัวบุคคล คือผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมินโดยให้ความเชื่อถือว่ามีผู้ทรงคุณวุฒิที่เที่ยงธรรม และมีคุณยพินิจที่ดี ทั้งนี้มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณาต่าง ๆ นั้นจะเกิดขึ้นจากประสบการณ์และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒิ

2.2.4 รูปแบบที่ยอมให้มีความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตามอรรถศาสตร์และความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่จะนำมาพิจารณา การบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการ การเก็บรวบรวมข้อมูล การประมวลผล การวินิจฉัย

ข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอ

2.3 การทดสอบรูปแบบโดยการสำรวจความคิดเห็นของบุคคลากรที่เกี่ยวข้อง มักจะใช้กับการพัฒนารูปแบบโดยใช้เทคนิคเดลฟาย เมื่อผู้วิจัยได้พัฒนารูปแบบโดยใช้เทคนิคเดลฟายเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจะนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในรอบสุดท้ายมาจัดทำเป็นแบบสอบถามที่มีลักษณะเป็นแบบประมาณค่า (Rating Scale) เพื่อนำไปสำรวจความคิดเห็นของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบ

2.4 การทดสอบรูปแบบโดยการทดลองใช้รูปแบบ การทดสอบรูปแบบโดยการทดลองใช้รูปแบบนี้ผู้วิจัยจะนำรูปแบบที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้จริงกับกลุ่มเป้าหมาย มีการดำเนินการตามกิจกรรมอย่างครบถ้วน ผู้วิจัยจะนำข้อค้นพบที่ได้จากการประเมินไปปรับปรุงรูปแบบต่อไป

บริบทชุมชนของพื้นที่ตำบลนาควน

ตำบลนาควนประกอบด้วยหมู่บ้านในเขตการปกครองจำนวน 10 หมู่บ้าน มีประชากรรวม 4,885 คน ตั้งอยู่ในที่ราบสูง ไม่มีแม่น้ำ มีเพียงลำห้วยเล็ก ๆ ไหลผ่าน จำนวน 2 สาย มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 22.5 ตารางกิโลเมตร หมู่บ้านทั้งหมดในตำบลอยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลตำบลนาควน ลักษณะชุมชนเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท การตั้งบ้านเรือนมีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ตั้งชุมชนเป็นหมู่บ้าน และคนในชุมชนส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน มีหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเขตชุมชนเมืองจำนวน 6 หมู่บ้าน และตั้งอยู่ในชุมชนชนบทจำนวน 4 หมู่บ้าน ในด้านอาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ของตำบลนาควน ประกอบอาชีพเกษตรกรรมคือ ทำนา ทำสวน ทำไร่ มีบางส่วนที่ค้าขาย รับราชการ และรับจ้าง นอกฤดูทำนามีประชากรบางส่วนอพยพไปรับจ้างและค้าขายในกรุงเทพมหานครหรือในเมืองใหญ่ เมื่อถึงฤดูทำนาก็จะเดินทางกลับมาทำนาที่บ้าน และเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะเดินทางไปทำงานนอกพื้นที่อีกครั้ง สลับกันอยู่อย่างนี้ทุก ๆ ปี

ในด้านการทำการเกษตร เนื่องจากตำบลนาควนไม่มีแม่น้ำไหลผ่าน ไม่มีระบบชลประทาน การทำการเกษตรจึงเป็นเกษตรน้ำฝน ในแต่ละปีเกษตรกรต้องรออาศัยน้ำฝนจึงจะสามารถปลูกข้าวและพืชไร่ได้ และสามารถทำนาได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น จึงทำให้ประชากรส่วนใหญ่มีรายได้ต่ำ ในด้านลักษณะและแบบแผนในการทำการเกษตรของเกษตรกรในอดีตส่วนใหญ่เป็นการทำการเกษตรแบบยังชีพ คือทำกินภายในครอบครัว แต่ในระยะหลังราว 20 ปีที่ผ่านมา เกษตรกรเปลี่ยนมาทำการเกษตรเชิงพาณิชย์มากขึ้น และเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งใน

เชิงโครงสร้างและวิถีการดำรงชีวิตของคนในครัวเรือนภาคเกษตร กล่าวคือ ปัจจุบันจำนวนประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในตำบลนาคูนมีแนวโน้มลดลง ในระดับครัวเรือนเริ่มขาดแคลนแรงงานภาคเกษตร เนื่องจากอัตราการเกิดลดลง และมีประชากรกลุ่มผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น เด็กและเยาวชนเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรมน้อยลงเพราะส่วนใหญ่ต้องเรียนหนังสือ ส่วนกลุ่มที่ไม่ได้เรียนหนังสือกลับไม่สนใจที่จะทำอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากเห็นว่าอาชีพการทำเกษตรลำบากและมีรายได้ต่ำไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต จึงหันไปรับจ้างหรือประกอบอาชีพอย่างอื่นแทน ทำให้ปัจจุบันในเขตชุมชนเทศบาลตำบลนาคูนกำลังประสบปัญหาขาดผู้รับช่วงอาชีพเกษตรจากรุ่นปัจจุบันไปสู่รุ่นในอนาคต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชาญชัยณรงค์ ทรงศาศรี (2552) ได้วิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้หลักการทางสิ่งแวดล้อมศึกษา พบว่าการพัฒนารูปแบบ ประกอบด้วย การวางแผน การกระทำตรวจสอบและแก้ไขด้วยวิธีการสร้างการมีส่วนร่วม ได้แก่ การวางแผนกิจกรรมกลุ่มให้มีความตระหนัก ความรู้ และเจตคติ การกระทำกิจกรรมกลุ่ม ให้มีทักษะการตรวจสอบกิจกรรมกลุ่ม ให้มีการสนับสนุน การประเมินผล และการปรับปรุงกิจกรรมให้มีส่วนร่วมเรียนรู้

พิชิตชัย แผงศรีสาร (2552) ได้วิจัยการจัดการความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ของเครือข่ายเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์การคือ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของเครือข่าย 2) การจัดการเครือข่าย และ 3) การจัดการความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์ของเครือข่ายเกษตรกรในจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัยพบว่า พัฒนาการของเครือข่ายแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือช่วงแรกเป็นช่วงเริ่มก่อตั้งเป็นชมรม ช่วงที่สองเป็นช่วงระยะที่มีการขยายองค์กรออกเป็นเครือข่าย ส่วนการจัดการเครือข่าย ใช้รูปแบบคณะกรรมการบริหารโดยจำแนกเป็นกรรมการ 3 ชุด ได้แก่ คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการสมทบ สำหรับการจำแนกเป็นคณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการสมทบนั้นเนื่องจากการจำนวนกรรมการบริหารไม่มากนักอันจะทำให้เกิดความคล่องตัวในการบริหารงานในขณะเดียวกันก็จะมีกรรมการสมทบทำหน้าที่แทนกรรมการบริหารเมื่อกรรมการบริหารท่านนั้นติดภารกิจอื่นจนไม่สามารถทำหน้าที่ได้ การจัดการความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์นั้นเครือข่ายมีขั้นตอนดังนี้คือ 1) การสร้างความรู้โดยการศึกษาจากเอกสารการอบรมสัมมนาการฝึกปฏิบัติจากแปลงสาธิตและการศึกษาดูงาน 2) การถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้โดยการจัดเวทีถ่ายทอดแลกเปลี่ยน

มีการปรึกษาหารือกันและมีการสนทนากันเป็นกลุ่ม 3) การประยุกต์ใช้ความรู้ เกษตรกรในระดับครัวเรือนมีการประยุกต์ใช้ความรู้เรื่องเกษตรอินทรีย์เพียงบางส่วน กล่าวคือ มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ส่วนหนึ่ง และการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมโดยการใช้สารเคมีส่วนหนึ่งมีจำนวนมากที่สุด รองลงมาคือ ครัวเรือนที่ใช้แบบผสมกล่าวคือ มีการแบ่งพื้นที่ใช้ทั้งสารเคมีและอินทรีย์วัตถุ ลำดับต่อมาคือ ครัวเรือนที่ทำเกษตรอินทรีย์ทั้งหมดและกลุ่มสุดท้ายไม่มีการประยุกต์ใช้เลยมีจำนวนน้อยที่สุด

กรณีศึกษา เกิดศรี (2553) ได้ศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดินตำบลนิคมกระเสียว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ความสำเร็จในการประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงขึ้นอยู่กับ ภาวะผู้นำของผู้นำชุมชนและผู้นำเกษตรกร และ ตัวแปรที่มีผลต่อการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือภาวะผู้นำ ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันระหว่างเกษตรกร และ การประสานงานสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

ทวี วัชรเกียรติศักดิ์ (2555) ได้วิจัยแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง พ่อจันทร์ที่ ประทุมภา บ้านโนนรัง ตำบลตลาดไทร อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ศูนย์เรียนรู้ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ราบสูง วิธีการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพทำนาแบบดั้งเดิม มีพัฒนาการมาจากการแก้ปัญหาวิกฤติทำกินด้วยการทำการเกษตรผสมผสาน ใช้ภูมิปัญญาและหลักการดำรงชีวิตอยู่ในลักษณะของความพอเพียง จัดตั้งกลุ่มและเป็นเครือข่ายการพัฒนาเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน เป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนของชาวบ้านที่พึ่งพาตนเอง ได้รับการยอมรับและสนับสนุนอย่างกว้างขวางจนยกระดับเป็นศูนย์เรียนรู้สำหรับร่วมขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการบริหารจัดการและดำเนินงานที่พึ่งตนเอง มีคณะกรรมการเป็นผู้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมการเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการศึกษาคุณงามและฝึกอบรมสำหรับเกษตรกรและบุคคลทั่วไป ผลการวิเคราะห์แสดงสถานะของศูนย์เรียนรู้แสดงให้เห็นปัจจัยแห่งความสำเร็จภายในที่เป็นจุดแข็งสอดคล้องกับปัจจัยแห่งความสำเร็จภายนอก

ธวัชชัย เฟื่องพิณิจ และคณะ (2554) ได้วิจัยรูปแบบการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวปฏิบัติของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน 2) ศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายประชาชนชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน และ 3) เสนอแนะแนวทางการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายประชาชนชาวบ้าน

และพหุภาคีภาคอีสาน รวม 12 เครือข่าย พบว่า แนวปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานในปัจจุบันเป็นผลมาจากความบอบช้ำในการทำเกษตรเพื่อขายที่พบว่าสิ่งที่เกษตรกรได้รับมีแต่หนี้สินและตกอยู่ในวังวนแห่งความทุกข์ จึงหันมายึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประยุกต์ใช้เกษตรทฤษฎีใหม่ ยึดศาสนธรรมทั้งในการดำรงชีวิตและการทำเกษตรกรรมจนพัฒนาสู่รูปแบบการทำ “เกษตรพอเพียง”และยับยั้งการทำให้เกษตรประณีต รูปแบบการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานคือ เน้นเกษตรพอเพียง สร้างหลักสูตรการเรียนรู้ ขยายผลหลักสูตร สร้างต้นแบบเกษตรหรือปราชญ์รุ่นใหม่ ขยายเครือข่ายพหุภาคี แลกเปลี่ยนเรียนรู้ หน่วยงานภายนอกสนับสนุน มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ข้อเสนอแนะแนวทางการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานประกอบด้วย สร้างปราชญ์รุ่นใหม่ สร้างต้นแบบเกษตร เน้นเกษตรประณีต มุ่งสู่เป้าหมายพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง

ในปี พ.ศ. 2557 ธีรรัตน์ สีขาว ได้ศึกษาวิจัยรูปแบบการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนชนบทในจังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า 1) ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนชนบทในจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ ปัจจัยด้านความรู้ ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมเรียนรู้ และปัจจัยด้านเครือข่ายบุคคล 2) ผลการสร้างรูปแบบการพัฒนาการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนชนบทจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้จัดทำแผนการจัดกิจกรรมการพัฒนาการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนชนบท โดยนำปัจจัยทั้งสามด้านมาจัดทำเป็นโครงการได้แก่รูปแบบการพัฒนา 6 ขั้นตอน 14 กิจกรรม 3) หลังจากการที่กลุ่มการทดลองได้นำรูปแบบการพัฒนาการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนชนบทไปทดลองแล้ว ทำให้พฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชน ดีขึ้น

ในปี พ.ศ. 2557 สมนึก ปัญญาสิงห์ และคณะ ได้วิจัยตัวแบบการจัดการการพัฒนาเพื่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกรที่ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ในอดีตกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาเป็นเกษตรกรรายย่อยและทำการเกษตรเชิงเดี่ยว และหลังจากทำการเกษตรแล้วมีหนี้สินจำนวนมาก บางครอบครัวจึงหันไปประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปในต่างจังหวัด และต่อมากลุ่มตัวอย่างมีโอกาสดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นได้เข้าร่วมอบรมด้านการเกษตรร่วมกับเครือข่ายปราชญ์เกษตรชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกษตรกรได้รับการฝึกอบรมแนวคิดและแนวปฏิบัติจากปราชญ์เกษตรชาวบ้าน ซึ่งเข้าใจง่ายมองเห็นผลได้จริง ประกอบกับประทับใจ กินใจกับคำคมพอเพียงของ

ปราชญ์เกษตรชาวบ้าน จึงเริ่มให้ความสนใจเปลี่ยนแปลง หักเหชีวิต ตัดสินใจทำการเกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรพอเพียง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำรงชีวิต และการจัดการพื้นที่การเกษตรที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้สามารถลดหนี้สิน มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความสุขในครอบครัวมากขึ้น โดยเฉพาะทางด้านจิตใจและสุขภาพ ทางด้านการพัฒนาสามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้มากขึ้นเช่นกัน การจัดการชีวิตและครอบครัวของเกษตรกรที่สอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ค้นพบตัวแบบหรือแบบอย่างการจัดการการพัฒนาของเกษตรกร (ตัวแบบของคน) และการจัดการพื้นที่การเกษตร (ตัวแบบของงาน) ของครอบครัวเกษตรกรทั้ง 10 ครอบครัว ซึ่งนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกร ตามตัวชี้วัดของนายคำเดื่อง ภาษี ปราชญ์เกษตรชาวบ้าน ได้แก่ หนี้สินลดลง ไม่มีหนี้สิน เกษตรกรทำงานเบาลง ดินดีขึ้น เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ธรรมชาติและระบบนิเวศน์เป็นตัวช่วย มีหลักประกันชีวิตและสวัสดิการของตนเองและครอบครัว มีผู้รับช่วงงานคือ ทายาทเพื่อให้เกิดความยั่งยืน และเป็นที่ศรัทธา ลูกหลานกราบไหว้ ระลึกถึงบุญคุณก่อเกิดความกตัญญูต่อพ่อแม่และแผ่นดิน นอกจากนี้ได้พิจารณาตามตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อวิเคราะห์และตีความหมายความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเกษตรกร ซึ่งได้แก่สุขภาพอนามัย (กายและจิต) ความรู้/การฝึกอบรม ชีวิตการทำงาน การประกอบอาชีพ รายได้ การกระจายรายได้ สภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัวและการจัดการที่ดี

บังอร สิริสัตย์ลักษณ์ (2553) ได้วิจัยรูปแบบการทำเกษตรกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษารูปแบบการเกษตรสมัยใหม่ วัฒนธรรมของสังคมเกษตรในอดีต ปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลง และ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของการทำการเกษตรสมัยใหม่กับการเปลี่ยนแปลงวิถีวัฒนธรรมของเกษตรกรในอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การปฏิบัติวิถีวัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบันและรูปแบบการเกษตรสมัยใหม่ มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม และพบว่าแม้รูปแบบการทำเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้วิถีชุมชนและครอบครัวต้องปรับเปลี่ยน แต่ไม่ได้หมายความว่า จะนำพาครอบครัวและชุมชนไปสู่ความล่มสลาย แต่เป็นการปรับเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง โดยอาจมีการปรับรูปแบบและความหมายเพื่อเป็นพื้นที่ในการโต้ตอบและต่อรอง และปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของ บึงเจ็ก ชุมชน และ ครอบครัว

พิทักษ์พงษ์ ป้อมปราณี (2558) ได้วิจัยการพัฒนานวัตกรรมและองค์ความรู้การถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสม โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่เกษตรกรใน

ชุมชนจังหวัดนครปฐม พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีระดับความรู้ความเข้าใจในการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในกระบวนการผลิตทางการเกษตรในระดับปานกลาง มีความรู้ความเข้าใจแต่ขาดการปฏิบัติอย่างจริงจัง การศึกษารับรู้ชุมชนในด้านระบบการผลิตและระบบนิเวศเกษตรในชุมชน พบว่า 1) ผลผลิตภาพหรือระดับการผลิตของชุมชนเป็นไปตามมาตรฐาน 2) เสถียรภาพหรือความสม่ำเสมอเป็นไปตามมาตรฐาน 3) ภาพภาพหรือความยั่งยืน พบว่า ทุกชุมชนอยู่ในเกณฑ์ต่ำกว่ามาตรฐาน โดยพิจารณาจากระบบการจัดการดินและการจัดการศัตรูพืช 4) กิจกรรมการเกษตรในชุมชนส่งผลต่อการสร้างความสามัคคีในหมู่เพื่อนบ้านใกล้เคียงและเครือญาติ 5) กิจกรรมการเกษตรในชุมชนมีความเสมอภาคในด้านการผลิต การตลาด และผลประโยชน์ที่ต่างคนต่างได้รับตามกำลังการผลิตของตนเอง และ 6) ชุมชนมีการพึ่งตนเองด้านปัจจัยการผลิตโดยทั่วไปอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐาน การพัฒนานวัตกรรมและกระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมสู่เกษตรกรโดยใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีรูปแบบกระบวนการ 5 กระบวนการ ได้แก่ 1) การจัดการกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ประกอบไปด้วยการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย (เวทีสนทนายามเย็นที่บ้านเกษตรกร) การจัดเวทีสนทนากลุ่มเชิงประเด็น และการจัดเวทีวิจัยสัญจร 2) การจัดการกระบวนการสร้างความรู้ ประกอบไปด้วยเวทีประชุมกลุ่มเพื่อกำหนดความรู้ร่วมกัน กิจกรรมการอบรมให้ความรู้ในห้องบรรยาย และกิจกรรมการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ 3) การจัดการกระบวนการกระจายความรู้ 4) การจัดการกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และ 5) กระบวนการสร้างอัตลักษณ์เกษตรกรต้นแบบ

อรณพ เรืองกัลปवंศ์ (2558) ได้วิจัยการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรรมชาติชุมชนวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1) ศึกษาความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรรมชาติชุมชนวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร จังหวัดชลบุรี 2) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรรมชาติชุมชนวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร จังหวัดชลบุรี และ 3) ศึกษาแนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรรมชาติชุมชนวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร จังหวัดชลบุรี ผลการวิจัย พบว่า 1) ความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรรมชาติในภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากในทุกประเด็นอันดับแรกคือด้านสังคม รองลงมาคือด้านสิ่งแวดล้อม และ ด้านเศรษฐกิจ 2) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรรมชาติชุมชนวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร จังหวัดชลบุรี ได้แก่ ด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ด้านการสนับสนุนแหล่ง

เงินทุน และ ด้านความเข้มแข็งของผู้นำ 3) แนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรธรรมชาติชุมชนวัดญาณสังวรารามวรมหาวิหาร จังหวัดชลบุรีพบว่า ควรแบ่งการดำเนินการออกเป็นสองระยะ คือ ระยะที่ 1 กระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในเครือข่าย ผู้นำเครือข่ายมีการสร้างกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในเครือข่าย โดยการมีผู้ประสานงานเครือข่ายหรือองค์กรที่เล็งเข้ามาร่วมดำเนินงานอย่างมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ การร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ และร่วมประเมินผล จนถึง การร่วมรับผลประโยชน์ ระยะที่ 2 การบูรณาการด้วยการเชื่อมโยงเครือข่ายเกษตรกรธรรมชาติกับภาคธุรกิจ สถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไว้ด้วยกัน เครือข่ายต้องยกระดับด้วยการบูรณาการเชื่อมโยงเครือข่ายเกษตรกรธรรมชาติ กับภาคธุรกิจ สถาบันการศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไว้ด้วยกัน ซึ่งเป็นการหาพันธมิตรทางธุรกิจ

THAI Thi Minh, Andreas NEEF, and Volker HOFFMAN (2011) ได้ศึกษาเรื่องนวัตกรรมและการถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตร ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม โดยผลการศึกษาจะเป็นการกระตุ้นและขับเคลื่อนการนำนวัตกรรมมาใช้ และพบว่านวัตกรรมที่ตอบสนองความต้องการด้านความปลอดภัยของอาหารและการสร้างรายได้ถูกนำไปใช้โดยเกษตรกรจำนวนมาก ถึงแม้จะทำให้แนวโน้มด้านความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมลดน้อยลง แต่นวัตกรรมที่น่าสนใจบางประเภทที่มีการขับเคลื่อนโดยคำนึงถึงระบบนิเวศวิทยาและอิงผลประโยชน์การเมือง อย่างเช่น "การนำไปใช้เพื่อผลตอบแทนทางการเมืองและสังคม" และ "การนำไปใช้เพื่อความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม" ได้รับการยอมรับในสัดส่วนที่ค่อนข้างน้อยในกลุ่มเกษตรกร ส่วนนวัตกรรมการเกษตรที่สามารถตอบสนองทั้งของรัฐบาลและตอบสนองความต้องการของเกษตรกร ที่เกิดขึ้น อย่างรวดเร็วและยาวนานคือ "การบริโภคของคนในท้องถิ่น" และ"การสร้างรายได้ที่เป็นเงินสด" ซึ่งทำให้เกิดรายได้ที่สูงสุดของเกษตรกร ในอดีตที่ผ่านมา ตัวอย่างเช่นการปลูกข้าวสำหรับเป็นอาหารในครัวเรือนและการเพาะปลูกข้าวโพดตามความต้องการของตลาด การศึกษาครั้งนี้เกิดสามกลไกหลักของการเผยแพร่ นวัตกรรม คือ กลไกการพัฒนาชนชั้นบนกระจายสู่ชั้นล่าง (Trickle-Down Mechanism) กลไกการถ่ายทอดเป็นระลอก (Ripple Mechanism) และกลไกการสร้างเครือข่าย Network Mechanism) ภายใต้อันพื้นฐานรูปแบบการสื่อสาร (Communication Model) ที่เป็นการถ่ายทอด (Transmission) การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) และ เครือข่ายทางสังคม (Social network)

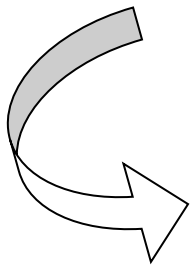
Niewolny และ Lillard (1998) ในสหรัฐอเมริกาได้พัฒนาโปรแกรมการฝึกอบรมเกษตรกรรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นหนึ่งเรื่องที่สำคัญที่สุดในการสร้างความเข้าใจด้านการเกษตร ระบบการผลิตอาหาร และการปฏิบัติการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาริบทด้านสังคมในรูปแบบโปรแกรมการให้ความรู้แก่เกษตรกรรุ่นใหม่ที่ยาวไกลในการพัฒนาตามวัตถุประสงค์และแนวทางแห่งอนาคต โดยการชี้แนะทางการปฏิบัติที่ดีที่สุดเพื่อส่งเสริมให้บรรลุตามเป้าหมายหลัก โดยใช้เกษตรกรที่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญช่วยสนับสนุนวางรูปแบบเกษตรกรรุ่นใหม่ให้มีพลังแห่งโอกาสในการสร้างและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การเกษตรเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งตัวอย่างเช่นนี้ทำให้เกิดแนวทางที่ดีในอนาคต จากการศึกษานี้ได้เสนอแนะสำหรับนักวิจัยและผู้ปฏิบัติที่จะขยายผลการศึกษานี้สำหรับเกษตรกรรุ่นใหม่ผู้ซึ่งมีความสนใจในแบบจำลองเกี่ยวกับระบบการผลิตอาหารและนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่ผ่านมา พบว่าปัจจุบันเกษตรกรภาคครัวเรือนประสบปัญหาขั้นวิกฤติในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การดำรงชีวิตตกอยู่ในสภาพ “จะถอยก็ไม่ได้ จะไปต่อก็ลำบาก” ดังนั้นเกษตรกรจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง (บังอร สิริสัตย์ลักษณ์, 2558) โดยนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ยึดหลักศาสนธรรมทั้งในการดำรงชีวิตและการทำเกษตรกรรม พัฒนารูปแบบการทำ การเกษตรเน้นเกษตรพอเพียง สร้างหลักสูตรการเรียนรู้ ขยายผลหลักสูตร สร้างต้นแบบเกษตรกรหรือปราชญ์รุ่นใหม่ ขยายเครือข่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (วิชัชชัย เพ็งพิณี และคณะ (2554) ผู้วิจัยเห็นว่า เมื่อสภาพภูมิสังคมเปลี่ยนไป เกษตรกรต้องเปลี่ยนแปลง เพื่อความอยู่รอด อยู่ได้ และอยู่ดี จึงกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

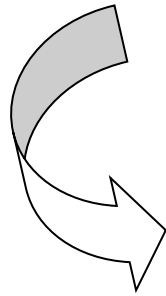
วิเคราะห์สถานการณ์

- ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน
- ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคม
ภาคเกษตรจากอดีตถึงปัจจุบัน

กำหนดคุณลักษณะของเกษตรกรรุ่นใหม่

- หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- หลักสัจพบุตธิธรรม 7
- ฐานคิดการวิจัย

พัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายเกษตรกรภาคครัวเรือน

- ขับเคลื่อนผ่านการทำกิจกรรมกลุ่มอาชีพ
- นำรูปแบบไปทดลองใช้
- ปรับปรุงรูปแบบให้เหมาะสม

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย